

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

МАЙДАНЕВИЧ ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

«До захисту допустити»
В. О. завідувача кафедри
української мови, теорії та
історії української і світової
літератури; д. ф. н., проф.
_____ Л. М. Коваль
«__» _____ 20__р.

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ «ТИГРОЛОВИ»
ІВАНА БАГРЯНОГО

Спеціальність 035 Філологія

Магістерська робота

Науковий керівник:
Урсані Н.М., к.ф.н, доцент
кафедри української мови,
теорії та історії української і
світової літератури

Оцінка: ____ / ____ /

(бали / за шкалою ЄКТС / за національною
шкалою)

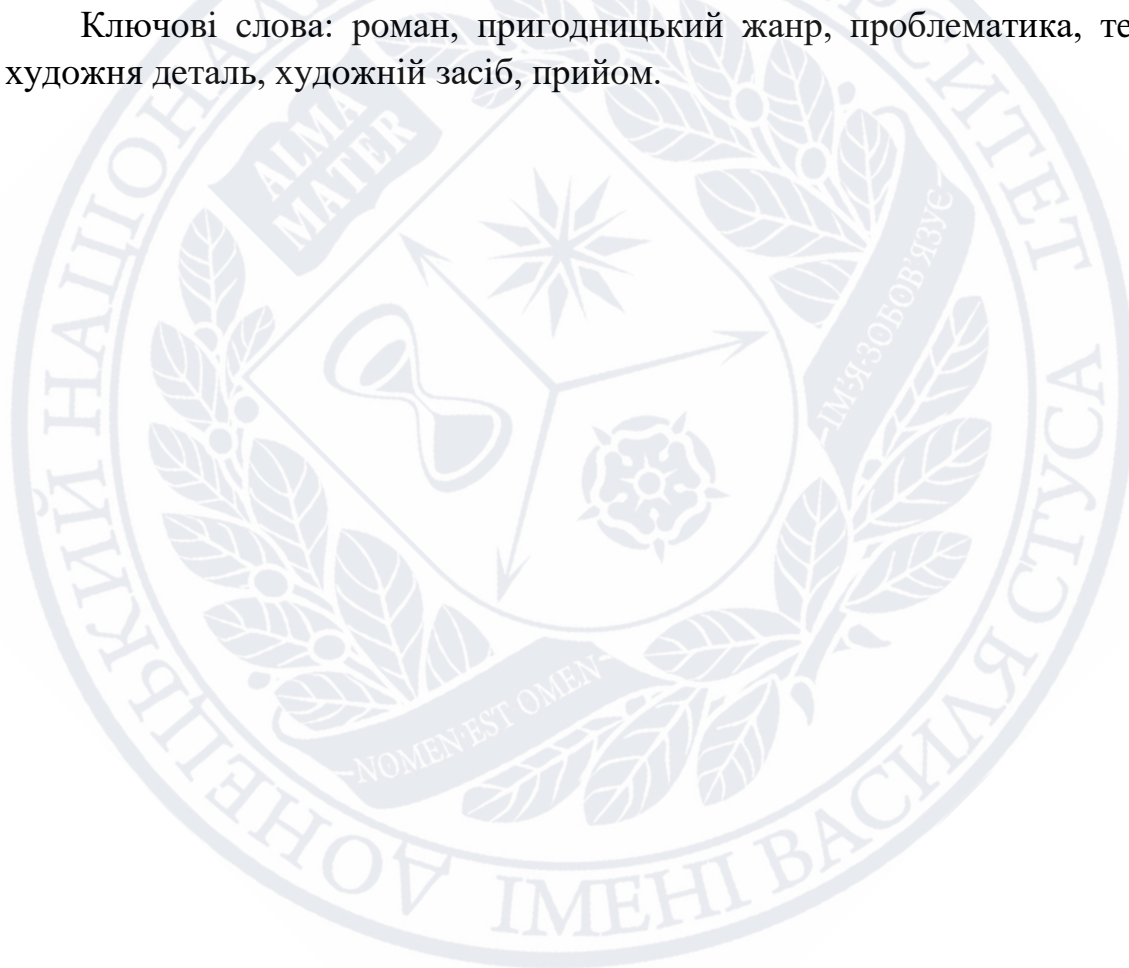
Голова ЕК:

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота присвячена дослідженню жанрово стильових особливостей роману І. Багряного «Тигролови». У ній проаналізовано погляди на романістику І. Багряного критиків та літературознавців, досліджено специфіку формування поняття «пригодницький роман», різні підходи до визначення його структурних елементів, які є ключем до цілісного аналізу твору. Проведено огляд і виділено основні напрямки літературознавчо-критичних праць про роман «Тигролови». Виконаний проблемно-тематичний аналіз тексту з урахуванням ролі художніх засобів і прийомів, з'ясовано жанрову специфіку та особливості образної системи, яка втілена в сукупності персонажів і художніх деталей.

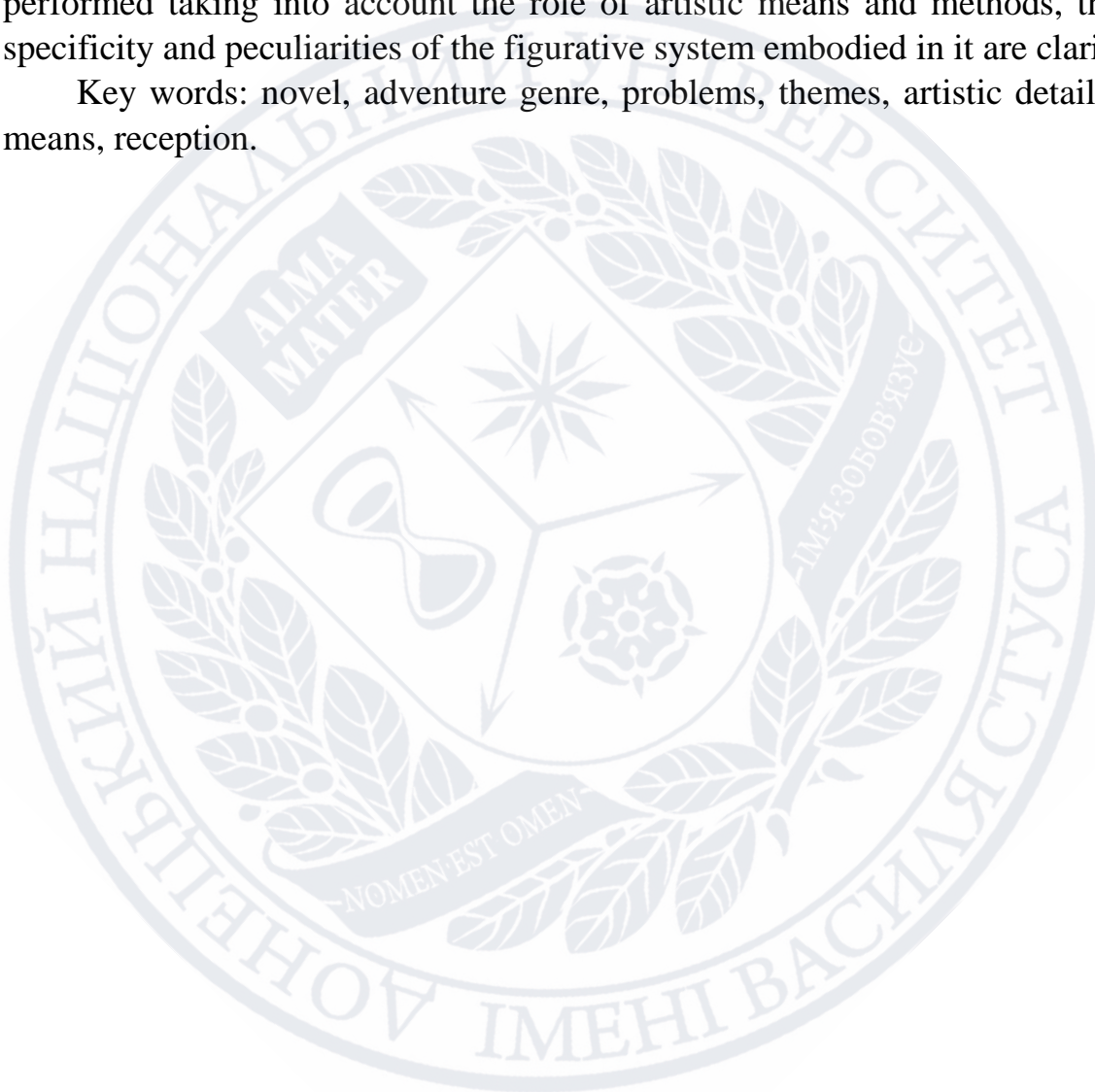
Ключові слова: роман, пригодницький жанр, проблематика, тематика, художня деталь, художній засіб, прийом.

SUMMARY

The master's work is devoted to the research of genre and stylistic features of I. Bagryany's novel "Tygrolovy". It analyzes the views on the romance of I. Bagryany by critics and literary critics, examines the specifics of the formation of the concept of "adventure novel", different approaches to the recognition of it. The review and the main directions of literary-critical works about the novel "Tygrolovy" are carried out. The problem-thematic analysis of the text is performed taking into account the role of artistic means and methods, the genre specificity and peculiarities of the figurative system embodied in it are clarified.

Key words: novel, adventure genre, problems, themes, artistic detail, artistic means, reception.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. РОМАН «ТИГРОЛОВИ» ІВАНА БАГРЯНОГО У НАУКОВІЙ РЕЦЕПЦІЇ.....	8
1.1. Осмислення романістики Івана Багряного у науковому дискурсі.....	8
1.2. Історія вивчення, теоретичні засади дослідження роману «Тигролови» І. Багряного	13
РОЗДІЛ 2. ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА РОМАНУ «ТИГРОЛОВИ» ІВАНА БАГРЯНОГО.....	23
2.1. Пригодницький роман як жанр в науковому осмисленні.....	23
2.2. Художня своєрідність тематики та проблематики роману І. Багряного «Тигролови» та особливості їх реалізації.....	31
2.3. Образна система роману І. Багряного.....	41
РОЗДІЛ 3. КОМПОЗИЦІЙНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ ІВАНА БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ».....	53
3.1. «Тигролови» І. Багряного як неоромантичний пригодницький роман.....	53
3.2. Екзистенціальні мотиви роману та засоби їх реалізації	56
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. Роман І. Багряного «Тигролови» є примітним явищем вітчизняного літературного процесу XX століття. Він означає перспективний матеріал для літературознавчих розвідок з огляду на його місце серед інших феноменів українського письменства означеного періоду.

До аналізу творчого доробку І. Багряного звертаються Н. Миронець [35], Ю. Войчишин [11], В. Наддніпрянець [40], Ю. Шерех [70], Л. Михида [37, 38], М. Сподарець [58], Т. Яценко [75, 76] та інші науковці. У їхніх дослідженнях проводиться аналіз роману «Тигролови» з різноманітних позицій, проте в жодній з них здобутки попередників не були впорядкованими, а жанрово-стильові особливості роману не були впорядкованими. Це визначає актуальність магістерської роботи.

Метою роботи є дослідження жанрово-стильових особливостей роману І. Багряного «Тигролови». Для досягнення поставленої мети необхідно виконати ряд завдань:

- здійснити огляд літературознавчих праць, присвячених вивченню пригодницького роману як жанру;
- з'ясувати стан літературознавчо-критичної рецепції романістики І. Багряного «Тигролови» у сучасному літературознавстві;
- аналітично опрацювати дослідження, присвячені проблемі неоромантичного пригодницького роману як жанру;
- дослідити жанрово-стильові особливості роману І. Багряного «Тигролови» та своєрідність її вираження на всіх рівнях художнього тексту.

Об'єкт дослідження – роман І. Багряного «Тигролови».

Предмет дослідження – жанрово-стильові особливості роману І. Багряного «Тигролови».

Джерельною базою магістерської роботи є праці таких науковців: Н. Миронця [35], Ю. Войчишиної [11], В. Наддніпрянця [40], Ю. Шереха [70], Л. Михиди [37, 38], М. Сподарця [58], Т. Яценко [75, 76] та ін.

Основні методи дослідження:

- 1) теоретичний аналіз (огляд наукової інтерпретації поняття пригодницького роману та його складників);
- 2) теоретичний синтез (узагальнення відомостей про сучасний стан вивчення романістики І. Багряного «Тигролови»);
- 3) описовий метод (опис особливостей використання письменником поетичних засобів і прийомів у досліджуваному творі);
- 4) пообразний аналіз (характеристика персонажів твору);
- 5) контекстуальний аналіз художніх текстів (визначення змісту та ролі художніх деталей у творі).

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній здійснено систематизацію результатів літературознавчих розвідок про роман «Тигролови» І. Багряного, зроблено спробу дослідити жанрово-стильові особливості роману на рівнях жанрової специфіки, тематики, проблематики, образної системи твору. Під час дослідження було проаналізовано використання різних художніх засобів, за допомогою яких автор реалізував свій задум.

Практичним значенням отриманих результатів є безпосереднє використання їх у шкільній практиці при аналізі художнього тексту, у шкільному курсі «Українська література», при написанні учнівських та студентських науково-дослідних робіт, під час підготовки студентів вищої школи до практичних і семінарських занять.

Результати дослідження було апробовано у вигляді доповіді (Проблема людської свободи у художній рецепції Івана Багряного (на матеріалі роману «Тигролови»)) на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні світові тенденції розвитку науки, освіти та технологій» 19 жовтня 2021 року (Полтава). За темою виступу опубліковано тезу доповіді: Урсані Н.М., Майданевич І.О. Проблема людської свободи у художній рецепції Івана Багряного (на матеріалі роману «Тигролови»). Сучасні світові тенденції розвитку науки, освіти та технологій: збірник тез доповідей міжнародної

науково-технічної конференції (Полтава, 19 жовтня, 2021 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2021. Ч.2. 61 с.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури, який налічує 76 позицій. Повний обсяг дослідження 72 сторінки, з яких 62 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1. РОМАН «ТИГРОЛОВИ» ІВАНА БАГРЯНОГО У НАУКОВІЙ РЕЦЕПЦІЇ

1.1. Осмислення романістики Івана Багряного у науковому дискурсі про спадщину про романи та їх значення вставте, про дискурс

Іван Багряний прожив нелегке, сповнене драматизму, життя, що неодмінно відобразилося на його творчості, яка характеризується багатством форм, жанрів, сюжетів. Зокрема, його роман у віршах «Скелька» будується на повстанні українських селян проти російських ченців у вісімнадцятому столітті, що призвело до звинувачень митця в «куркульській ідеології».

Ярлик «куркульського письменника» вважався на той час таким, що тагнув за собою багато проблем, в чому невдовзі належало переконатись Івану Багряному. Йому довелося пережити роки поневірянь, піддатися багатьом репресіям з боку тогочасної влади.

У тридцять другому Іван Багряний був заарештований у Харкові, де його звинуватили у «контрреволюційній агітації». Мабуть, саме цей випадок, дав поштовх Багряному написати згодом автобіографію під назвою «Біографічні дані». В ній письменник вказав, що його близькі родичі загинули від рук більшовиків. Сам він на початку двадцятих, мовляв, входив до молодіжної політичної організації, близької до боротьбистів.

Після арешту письменнику виголошують вирок – заслання на Далекий Схід. І хоча Багряний намагався тікати з заслання, проте втеча не увінчалася успіхом, а навпаки, додала до загального строку ще три роки вже повноцінної відсидки в таборі.

Відомостей про життя на засланні й у таборі існує доволі мало – переважно короткі згадки самого Івана Багряного.

За час заслання автор мав змогу побувати на «Зеленому Клині» (території, де жили українські переселенці), познайомитися з екзотичною

природою Далекого Сходу, пережити чимало пригод і прикрощів. Саме там відбулася і перша зустріч із першою дружиною Антоніною Зосимовою.

Зрештою, період заслання дав змогу письменнику отримати необхідний матеріал для написання його «Тигроловів», що був вперше виданий у видавництві, розміщеному в таборі переміщених осіб.

Українські критики та літературознавці, серед яких В. Дмитренко, М. Балаклицький, Г. Костюк, М. Сподарець, О. Шугай та ін., трактують творчу спадщину Івана Багряного як об'єктивне відображення його складного життєпису, у розрізі літератури другої хвилі еміграції, що продовжувала традиції «розстріляного відродження» й виражала національну ідею. Така думка встановилася й у методиці та практиці шкільного викладання, адже романи письменника, введені у шкільну програму, – високохудожній матеріал для виховання «в національному дусі». Однак таке сприйняття принижує та обмежує талановитого митця.

Далеко не секрет, що більша частина засновників МУРУ з пересторогою ставилась до європейського модерного мистецтва. І. Багрянний оголосив орієнтацію на Захід «хворобою» [45, с. 302]. Можливо, саме це й стало однією з причин того, що й донині творчість цього письменника трактується як зразок радянської української літератури соцреалізму, а не європейського модернізму, з яким Багрянний, мовляв, жив хоч і в одну історичну епоху, але в «різних естетичних часах» [45, с. 309].

У сучасному літературознавстві постать Івана Багряного є чи не найменш вивченою серед інших. Цілком доречним є висновок Максима Балаклицького, котрий узагальнив погляди науковців про письменника: «...Говорити про достатню міру осягнення або хоча б спопуляризованості його мистецької спадщини не доводиться» [3, с. 6]. Творчість І. Багряного вартує уважнішого й докладнішого аналізу.

Постать І. Багряного в історії української літератури є доволі парадоксальною, адже попри традиціоналістські переконання, декларовані в публіцистиці, й естетичні смаки, виявлені у його художніх творах, попри

прихильність до класичних традицій українського письменства, – він є разом з тим одним із яскравих модерністів за психологією творчості (за ідіостилем), що прослідковується у сприйманні людини та її призначення у світі, у поетичній структурі, в яку це сприймання перетворюється. Адже романістика Багряного гранично суб'єктивована, зосереджена на внутрішній дійсності. Багряний виступає яскравим представником тих українських митців, які на собі відчули жахливий досвід подій, що мали місце в українській історії ХХ ст., у досить протирічній естетичній формі – розпорошуючись між щирим бажанням бути корисним рідному народові і прагненням визволити його та, з іншого боку, своєю творчою природою.

Саме таким варто осмислювати Івана Багряного, який у своїй творчості надає особливого значення суперечностям, що формувалися внаслідок обставин його особистого життя і злигоднів творчої еволюції. Проглядаючи матеріали першого слідства «справи» Багряного-Лозов'ягіна (1932), можна натрапити на промовисте свідчення його становища у тогочасній системі, що, хоч і зроблене явно під тиском слідчого, але було насправді щирим. Молодий письменник власною рукою зробив напис у протоколі слідства: «...з болем усвідомив, що я контрреволюціонер і зрадник своєї кляси» [35, с. 66]. Це беззмістовне, якщо дивитись поглядом сучасного читача, самозвинувачення демонструє, як нелегко, а часом навіть неможливо було впевненому у власній правоті юнакові кинути виклик системі й назвати, у супереч їй, чорне – чорним, а біле – білим. Нелегко було й створювати свою естетичну систему, потрапивши в чужеродний світ модерної культури, де українська спільнота не мала жодної ваги.

Цікавим аспектом, на який варто звернути особливу увагу, є сприйняття Багряного давніми й сучасними критиками. Часткове бачення того, як ставилися до письменника іноземні рецензенти в період його успіху, можна отримати з дослідження Юлії Войчишин, що написала першу монографію, видану в діаспорі, про його творчість [11]. Відповідно до позитивних рецензій, коментованих авторкою, можна зробити висновок, що

це сприймання було переважно прикладним й скоросеним: у ньому приділялась увага зовнішнім аспектам тематики (рецензентам була цікава «гаряча», сенсаційна тема, бо з творів вони могли дізнатися про протистояння між героєм та ГПУ-НКВС), жанру («пригодницький твір», «дуже добра книга для молодих людей»), авторського наміру («барвисто й цікаво пише про пригоди втечі одного молодого українця») тощо. Зрештою, навівши ці приклади з метою переконати читача, що книги Багряного знайомі й цікаві для іноземців, авторка монографії змушена була зробити висновок, що письменник так і залишився недооціненим, бо критика «забагато підкреслила пригодницький стиль... а замало відмітила його ідею» [11, с. 64]. Вітчизняна публіка натомість завжди була до письменника педантичною, а почасти й неполіткоректною. На доказ відвертого й тотального критичного заперечення критики називають книгу, що була опублікована незадовго до смерті Багряного автором під псевдонімом «Наддніпрянець»[40]. Можливо, саме вона стала причиною рядків, які напише письменник у своєму передсмертному листі до невідомого адресата:

«Друже мій!

Я вже задихаюсь. Щоб уявити, якого несамовитого напруження нервів і волі треба мені для витримання всієї зливи мерзості (такої безконечної і такої немилосердної), треба взяти лише до уваги, що моя душа від природи – це душа поета і мистця. А значить, вона зовсім не пристосована таку мерзоту витримувати – не має панцира, та я все це витримувати мушу. Мушу! Хто зрозуміє це слово!? Тому я зціплюю зуби, нагинаю голову й іду до кінця мого призначення... Серце кожного поета і романтика мусить іти на Голгофу» [8, с. 219].

На прикладі цього листа можна зрозуміти, що Багряному притаманна психологічна експресія в житті і творчості, яку дослідники сучасності (насамперед Л. Череватенко) описують його ж фразою з ранньої, ще юнацької публікації (передмова до вилученого видання поеми «Ave Maria»): «Ходи тільки по лінії найбільшого опору – і ти пізнаєш світ».

Відгуки, які отримував Багрянний від першорядних літературознавчих авторитетів з еміграції – Ю. Шерех, Гр. Костюк, Ю. Лавріненко та ін., – є суперечливими. Зокрема їхні думки не збігалися щодо того, який творчий стиль або був більше притаманний авторові. Чи не єдиним літературознавцем, який стверджував, що Іван Багрянний, попри деякі свої твори, «намагався бути модерністом» [11, с. 38-39], був Ігор Качуровський. Хоча Ю. Шерех, який ще в перші повоєнні роки називав письменника «європеїстом» [70], згодом заговорив про його «неоекспресіонізм». Гр. Костюк схаактеризував цей стиль як «сутобагряннівський». Звичка визначати письменника як «найвищого майстра-реаліста» йде, ймовірно, від рецензії Юзефа Лободовського на публікацію «Саду Гетсиманського» на Заході [1] та має місце і сьогодні.

Даючи коментар щодо взаємовиключних оцінок західних рецензентів та еміграційних критиків, Ю. Войчишин свого часу виокремлювала нібито властивий письменникові еклектизм: «Ми уважаємо, що Багрянний не мав якогось одного стилю... треба говорити про суміш різнорідних елементів. Присутні тут елементи романтизму, експресіонізму, натуралізму та реалістичної описовості» [11, с. 39]. З цих слів можна зробити висновок, що огляд прозових творів, здійснений дослідницею, має суцільно поверхові спостереження. Ба більше, деякі визначення, які авторка подає у своїй роботі є цілком безпідставними. Заключна характеристика доволі стримана й демонструє умисну пересторогу авторки: «Як прозаїк, Багрянний займає одне із визначніших місць в українській літературі на еміграції» [20, с. 61].

Критики нового покоління схильні тлумачити цього письменника як «культового» автора (І. Кошелівець [28]), який, так би мовити, серйозного науковця має цікавити лише як міфотворець патріотичного характеру. Намагання дослідників вивчати художню специфіку дійсно вартих творів письменника є неодноразовими, проте відсутній навіть однозначний вибір, який твір і наскільки вартісний, зокрема тому, що його творча спадщина неоднорідна.

Природно, постає питання: як такому талановитому, яскравому письменнику не вдалося зайняти власну нішу в українській класиці XX ст.? Попри цілком відомі політичні причини це сталося ще й тому, що в цілому українські літературознавці не вивчали його твори достеменно. До прикладу, жоден науковець не намагався спростувати необґрунтовані вислови про натуралізм і традиціоналізм Івана Багряного, про принади публіцистики, про «позитивного героя» як основне його напрацювання тощо. Кожна з цих тез вимагає істотних виправлень і, врешті-решт, нової оцінки.

1.2. Історія вивчення, теоретичні засади дослідження роману «Тигролови» І. Багряного

До аналізу роману І. Багряного «Тигролови» вдавалося немало науковців, і в переважній більшості їхніх напрацювань він розкривається як виразне зображення нескореності та індивідуальності українського народу.

Г. Костюк у своїх спогадах «Зустрічі і прощання» зауважує, що ім'я автора роману «Тигролови» у перших виданнях було іншим, і навіть сам дослідник не знав, що автором твору є І. Багряний. Літературознавець знав свого друга як поета, навіть попри низку оповідань у творчому доробку письменника [27, с. 240].

Особливий інтерес до творчості І. Багряного виявив М. Сподарець. У своїх наукових працях він стверджує, що «Іван Багряний не ідеалізує дореволюційного життя українського народу, в якому він бачить злидні та безправність селянства, панування імперської влади чужинців» [58].

Суттєвою науковою роботою для дослідників творчості Багряного є розвідка М. Балаклицького. Він аргументує значення релігійного світогляду митця у створенні сюжету. Для ранніх творів І. Багряного, зокрема таких, як поетичні збірки «До меж заказаних» і «В поті чола», характерна абсолютна протилежність до техногенної цивілізації. Така позиція перекочувала також і в прозові твори. До прикладу, роман «Тигролови» базується на думці, «що світ самопожираючої, суїцидальної цивілізації залишений Богом, відтак

Григорій Многогрішний знаходить відпочинок, порятунок і відновлення фізичних та душевних сил у неходженій тайзі, серед огрому сонця й первісної природи» [2, с. 4].

Стильовою домінантою письменника науковиця В. Дмитренко визначає неоромантизм, а також проводить аналіз здобутків інших літературознавців. У своєму дослідженні дослідниця визначає ідейну спрямованість творів митця таким чином: «У своїй творчості, викриваючи радянську дійсність, І. Багряний моделює майбутнє як певний ідеал, антитезу реальності» [18, с. 320]. Таким чином, можна зробити висновок, що І. Багряний інтерпретує історичні факти, пристосовуючи їх до сучасності.

Досліджуючи роман «Тигролови», В. Дмитренко виокремлює такий погляд: «Через ліричні відступи, промовисту символіку втілюється в романі, як і всіх інших прозових творах І. Багряного, всепоглинаюча ідея перемоги добра над злом, що виходить з традицій української класичної літератури» [18, с. 322]. Вона переконана, що така розбалансованість морально-естетичних категорій є властивою і для творів усної народної творчості. Митець насправді доповнює свої твори фольклорними вкрапленнями для створення самобутніх образів.

У статті О. Ковальчук «Ми є. Були. І будем ми!» можна вловити емоції авторки, яка насправді захоплюється твором: «Роман чарує справжнім шармом пригодницького жанру: динамічним розгортанням подій, благородством поведінки головних героїв, їхнім умінням знаходити вихід з численних екстремальних ситуацій, торжеством справедливості» [26, с. 38]. Авторка публікації намагається проаналізувати поведінку головного героя: «Усю поведінку героя зумовлює могутня воля не просто до життя, а до життя, гідного людини. Доказами цього є бунтарство Григорія з юних літ, його непримиренність до більшовицького фарисейства, а при ув'язненні – постійне шукання й використання найменших шансів для виходу на волю. Саме тоді формується життєве кредо «Краще вмерти біжучи, ніж жити гниючи», вірність якому засвідчують вкрай ризиковані втечі на волю» [26, с.

39]. Натомість автора роману характеризує як «великого ерудита, патріота, романтика, тонкого етнопсихолога, вразливу душу», який «черпав для себе інформацію з героїчних сторінок вітчизняної історії та спілкування із сучасниками» [26, с. 37].

Цікавим з точки зору морально-етичного аспекту роману є дослідження Т. Яценко. Зокрема, літературознавиця розглядає родинні відносини у творі, стверджуючи, що «велике значення у вихованні молодого покоління має відіграти пригодницький роман Івана Багряного «Тигролови», в якому охоплено широкий спектр морально-етичних проблем, показано, що народна педагогіка найбільше опікується «людяністю» міжособистісних стосунків у сім'ї» [75, с. 30]. Дослідниця глибоко переконана, що роман Івана Багряного можна назвати новаторським, адже людина, родина і навіть нація змальовані «не лише як жертви тоталітарної системи, а й як морально тріумфуючі сили боротьби нескореного народу за своє визволення. Автору вдалося майстерно сполучити пригодницький жанр, національно родинну ідею та ідею сильної особистості» [75, с. 34]. Крім того, Т. Яценко зосереджує увагу на тому, що роман має елемент автобіографічності, але він є художньо узагальненим, піднесеним до рівня історичної типовості, що забарвлює твір у реалістично-романтичні тони [76, с. 30].

Ще одним важливим аспектом у дослідженні роману є його ідейна спрямованість. І. Рада проводить такі паралелі: «За любов до Батьківщини – в'язниця, катування, концтабір, божевільня тощо. За полювання на патріотів, за їх катування та знищення – «шпали на ковнірі», «лички до погонів», високі посади» [48, с. 26]. Важливим є зауваження, що І. Багряний «торкався зарубіжного мистецтва», коли писав свої твори, таким чином вкладаючи в це глибоку філософську суть, «яку його дотепний та вдумливий читач зобов'язаний був збагнути» [48, с. 28]. Сучасні читачі глибоко цінують таке ставлення до написання творів, адже в теперішньому світі утвердження культу високої духовності та моральності є одним з пріоритетних завдань для письменників.

Л. Михида у своїй роботі сформулювала головні мотиви творчості письменника. Опрацювавши архівні матеріали, дослідниця стверджує, що І. Багряний плідно працював для розвитку української державності, адже його кореспонденція складається в основному з офіційних листів громадським, політичним та літературним діячам. Науковиця пояснює це тим, що письменник був відданий ідеї незалежності нації, і саме це надихало його на художнє слово [37, с. 192]. «Колеги, читачі, знайомі й зовсім сторонні люди ототожнювали І. Багряного з його автобіографічним літературним персонажем і хотіли бачити письменника таким же, як створений ним ідеалізований образ Людини-борця, що протистоїть власній долі» [37, с. 193].

У статті «Нові сторінки в історії написання роману І. Багряного «Тигролови» Л. Михида висвітлила подробиці історії написання твору. Дослідивши біографічні довідки, науковиця подає інформацію про період життя письменника на Далекому Сході, де він познайомився із сім'ями українців, які змушені були поселитися у Зеленому Клину. На початку його було вислано із заборonoю на проживання в Україні протягом трьох років, а пізніше його було направлено на будівництво «БАМЛАГу» (табору Байкало-Амурської магістралі – залізниці, що будувалася силами ув'язнених) в якості каторжанина. Вперше письменник вирішив повідати про життя переселенців та їхні спогади про Україну виступивши з лекцією «Україна біля Тихого океану» [38, с. 328].

Написанню «Тигроловів» передувала стресова ситуація, яка стала патовою для автора. І. Багряний дізнається, що А. Любченка, його близького друга, заарештували і оголосили пошуки його самого. Ховаючись, письменник згадує про обітницю, яку він дав колись А. Любченку, – написати роман. Раніше митець уже розповідав другові про свої думки щодо твору, але той подумав, що це був жарт, адже для нього Багряний був винятково поетом [38, с. 328]. Проте письменник не відмовився від своєї ідеї, адже «Тигролови» стали дзеркалом його душі, віддзеркаленням його нескореного патріотизму. Цей художній витвір, що народився в тяжку

годину, і став тим життєвим кредом, яке веде за собою усіх, кого система бажала зламати.

У статті «Втілення духовності Григорія Многогрішного в романі «Тигролови» І. Багряного» О. Подосінова досконало аналізує головного героя, послуговуючись при цьому працями інших дослідників. Червоною ниткою через усю публікацію проходить ідея туги Григорія Многогрішного за батьківщиною, його непорушного патріотизму: «Юнака скрізь супроводжує журлива українська пісня, яку він чує з Батьківщини, у його серці живуть спогади про рідну землю. Можна передбачити, що Григорій не витримає довго своєї ізоляваності, і повернеться за будь-яку ціну на Україну, щоб продовжити свою духовну боротьбу» [43, с. 334].

Унікальність роману «Тигролови» виокремлена в статті В. Святовець: «Літературознавці та критики, а вслід за ними й учителі відзначають у політично наснажених творах Івана Багряного чимало різноманітних стильових принад, зокрема гостросюжетність, тонке і глибоке змалювання характерів, прописаність пейзажів, близькість до народної мови і до фольклорних джерел, доречність фонічних засобів. Проте мало хто з них звертає увагу на вдало дібрані художні деталі та подробиці – психологічно місткі, реалістично асоціативні, які часто-густо набувають символічного значення і є, сказати б, сюжетотворними» [54, с. 45]. Ця думка є цілком слушною, вона дає можливість звернути увагу на цілком нові аспекти в дослідженні роману.

На думку М. Жулинського, основна мета для письменника – це «переконати читача, упевнити його в тому, що за будь-яких обставин особистість може і повинна бути Людиною. Навіть у череві оскаженілого від шаленого лету етапного ешелону, який несе у безвість, у забуття, мов на хвилі диявольської комети, таємничу легенду про зникнення душ. Хай один, лише один він, безумний сміливець Григорій Многогрішний, не змирився з приреченістю забуття в жахливій легенді про зникнення душ у пеклі концтаборів, збунтувався, вирвався з пащі цього дракона. Але це вже

перемога людей, це вже свідчення нездоланності духу і можливості поборення оскаженілої потвори» [18, с. 642]. Науковець порівнює образ потяга «Дракона», у якому всі в'язні схожі один на одного своїми долями, й «Тихоокеанський експрес нумер один», де контингент є майже безкінечно різноманітним: «Ці новочасні любителі-тигролови-авантюристи, любителі екзотики, пройдисвіти, контрабандисти, розтратники і можновладні бюрократи поєднані в цій своєрідній екстериторіальній державі блаженної належності з професійними тигроловами, які вирушають на полювання за людьми в ім'я збереження пролетарської держави, чистоти її ідеології» [19, с. 642].

Сила людського духу, притаманна героям роману, була досліджена М. Ткачуком у роботі «Художній наратив прозових текстів І. Багряного». Автор статті переконаний, що найкращі риси свого характеру проявляються в людині у моменти боротьби зі злом, подолання труднощів. Саме через це твір набуває певного оптимізму, навіть попри трагічність ситуацій, змальованих у ньому. І. Багряний вдається до прийому, який демонструє романтизм його світосприйняття: автор піддає своїх героїв випробуванням, щоб з'ясувати, чи можуть вони встояти перед антигуманним режимом. «Щирий демократизм, інтимна духовна близькість до людини, майстерність соціально-побутових і психологічних характеристик, художній аналітизм, виразний романтичний струмінь – усе це визначає художній наратив епіки митця. У художньому дискурсі його прози важливе місце посідає публіцистичність, це дозволяє провести паралель з художньою творчістю Юрія Смолича й Павла Загребельного. Як і вони, Іван Багряний вигадливий у мистецтві оповіді й сюжетобудування, сміливо застосовує різноманітні наративні засоби моделювання дійсності – реалістичну подробицю, образ-символ, біблійні й міфологічні алюзії, іронію, гротеск, сюрреалістичні вкраплення» [61, с. 366]. Фольклорна основа, на думку М. Ткачука, є доволі новаторським рішенням: використання прислів'їв, приказок, народних дум, пісенної образності підсилює символізм твору [61, с. 373].

Творчу майстерність письменника підкреслила Н. Королук: «Тільки великий талант митця створити країну чудес, у якій вмістилося два світи. Перший – світ пітьми, тут проживають тисячі обірваних, безправних, приречених, пригноблених істот, яких велетенська потвора везе на край землі, бо вони є загрозою для іншого світу – світу ілюзорного раю. Тут свої закони й привілеї, ними користуються авантюристи, пройдисвіти, контрабандисти, бюрократи. Їхній щасливий експрес везе в країну Ельдорадо. Ці два світи автор змальовує символічними образами двох драконів-експресів» [22, с. 25]. Задумом вона припускає «утвердження думки про неминучість перемоги добра й правди навіть у тому світі, де носіїв цих високих ідеалів позбавляють права на існування. Фізична смерть для таких людей – не поразка, вони стають переможцями духовно» [22, с. 26].

На думку О. Утіско, важливою деталлю, яка виокремлює твір з боку жанру та ідеології, є літературно-критичні відгуки. «У відгукові Григорія Шевчука (Ю. Шереха) у львівському часописі «Наші дні», опублікованого майже одразу після виходу твору, акцентовано на національноідеологічній специфіці твору: «Роман – твір про мистецтво стріляти. Його автор стверджує жанр українського пригодницького роману, українського своїм духом. Усім спрямуванням, усіма ідеями, почуттями, характерами. Цим він творить нове слово в українському літературному процесі...» [63, с. 125]. Науковиця допускає, що визначальною рисою, котра послугувала письменникові для систематизації набраного матеріалу для подальшого структурування роману, стала галицька масова література (так звана «белетристика»). Дослідниця проводить паралелі між «Тигроловами» та романом Ю. Липи «Козаки в Московії»: «Григорій Многогрішний – це також козак у Московії, але такий, що в пеклі антисвіту знайшов втрачений на великій Україні український рай, взяв його в своє серце і поніс у Манчжурію» [63, с. 128].

Важливу роль у дослідженні багрянознавства відіграє стаття «Збереження символічності назви роману І. Багряного «Тигролови» у

іншомовних перекладах», яку написав О. Шум. Науковець акцентує, що зміна назви зі «Звіроловів» на «Тигролови» допомогла письменникові поглибити змістові наголоси розповіді, адже «тигр – один із наймогутніших і найнебезпечніших диких звірів. Звіролови – це ті, хто організовував пошуки і ловив утікачів зі сталінських таборів смерті. Вони заганяли людину, наче звіра, ловили її, повертали до табору і вбивали на очах інших в'язнів, що мало бути пересторогою, попередженням усім, хто мріяв про втечу» [74, с. 251].

Важлива інформація щодо історії написання твору викладена в дослідженні І. Романової. Вона вважає, що «Тигролови» поклали початок своєрідній ідейно-художній еволюції творчості І. Багряного. Зокрема, неоромантичну домінанту, що була притаманна раннім творам письменника, замінюють екзистенціальні мотиви. [50, с. 146].

У статті І. Романової «Герой у протистоянні зі світом» зазначається, що в романі ведеться постійна боротьба людини і системи. Одним із центральних образів тоталітаризму авторка вважає потяг. «Дракон» продукує атмосферу «загратованості»: «з одного боку, є символом фізичного обмеження людини в тоталітарному світі; з другого – це знак внутрішньої розбалансованості, втрати своєї самості, неспроможності змагатися з оточенням» [50, с. 193]. Хоча далі І. Багрянний у романі вдається до методу екзистенціального парадоксу: людина, яка знаходиться під шаленим тиском з боку влади, не ламається, а навпаки, шукає можливості випробувати себе. На думку авторки статті, подібна поведінка є запорукою української ментальності, індивідуалізму нашого народу [50, с. 193]. Сильними особистостями можна вважати також сім'ю Сірків. Адже вони вибрали полювання не лише як промисел, що годує їх, це буда справа їхнього життя, за яку вони сміливо йшли на жертви, переборюючи свої страхи. Письменник вдало зобразив поняття «полювання» через протистояння Григорія Многогрішного з майором Медвином. Можливо, саме тому англомовна

версія роману звучить як «The hunters and the hunted», тобто «Переслідувачі і переслідувані», що влучно описує його зміст [50, с. 195].

О. Шапошникова у своїх працях також розглянула проблематику героїзму: «Героїчна тематика, без сумніву, є силовою точкою творів І. Багряного, адже сам письменник був від природи максималістом, який убачав своє покликання в подвижницькій діяльності» [66, с. 204]. Персонаж роману є непересічною особистістю, адже попри можливість стати вигнанцем, він не боїться сміливо заявляти про власні переконання [66, с. 206].

Важливим художнім елементом твору є образ хати, що допомагає відтворити атмосферу рідного краю у вигнанні. На цьому наголошують у своїх дослідженнях Г. Богуславська та К. Сергієнко. Вони послуговуються описами будинку з роману, аргументують їх використання – «українці на чужині створили свій рідний світ, наповнений чистотою і гармонією» [6, с. 72].

Зважаючи на дослідження роману «Тигролови» вітчизняними літературознавцями, можна зробити висновок, що тема цієї магістерської роботи недостатньо розглянута та комплексно не сформована. Науковці беруть до уваги окремі аспекти у творі, не узагальнюють свої дослідницькі здобутки. Знайомство із працями літературознавців дало можливість визначити напрямки подальшого аналізу роману «Тигролови» І. Багряного.

Спираючись на досвід попередніх дослідників можна актуалізувати головні аспекти:

- аналіз системи образів твору (М. Жулинський [3], О. Ковальчук [26], Н. Корольок [22], О. Подосінова [43], М. Ткачук [61], Т. Яценко [75]);
- ідейну направленість «Тигроловів» І. Багряного (М. Жулинський [3], О. Ковальчук [26], Н. Корольок [22], І. Рада [48], О. Утріско [63], О. Шум [74]);

- демонстрація художньої майстерності митця, що визначається застосуванням значного переліку поетичних засобів (І. Рада [48], В. Святовець [54], М. Ткачук [61], Т. Яценко [75, 76], І. Романова [50]).

РОЗДІЛ 2. ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА РОМАНУ «ТИГРОЛОВИ» ІВАНА БАГРЯНОГО

2.1. Пригодницький роман як жанр в науковому осмисленні

У сучасному українському літературознавстві романом називають жанровий різновид епосу – місткий за обсягом, складний за будовою, прозовий (рідше віршований) епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкрито історію формування характерів багатьох персонажів протягом значного проміжку часу. Дослідження його різновидів привертає велику увагу науковців до поглибленої діагностики цього поняття. З-поміж іншого важливим є вивчення такого літературного феномену як пригодницький роман.

Нерідко в дослідженнях науковців жанр пригодницької літератури інтерпретується як розважальний. Вони пояснюють це тим, що подібні твори, на противагу іншим, містять у собі низький естетичний рівень. При цьому більшість дослідників навіть не пробують зрозуміти специфіку цієї літератури, не намагаються розтлумачити її визнання серед читачів [42, с. 4].

Впродовж тривалого часу всенародне визнання пригодницької літератури інтерпретувалося як зіпсований або нерозвинутий читацький смак, проте велика частина вибагливих книголюбів захоплювалися пригодницькими творами.

На сьогоднішній день зберігається потреба у пригодницькому романі. У своїх дослідженнях психологи аргументують це тим, що подібним чином книголюби зрівноважують нестачу емоцій у повсякденні [42, с. 3].

Для того, щоб розуміти в загальному природу роману і мати можливість правильно пояснити деякі справді серйозні літературні твори, Б. Грифцов у роботі «Теорія роману» обстоює необхідність вивчення специфічних законів пригодницького жанру. Він акцентує увагу на тому, що думки читачів та дослідників не збігаються щодо цього. Адже нерідно можна спостерігати цікаву тенденцію: твори, які вважалися ознакою освіченості і активно досліджувалися, часто припадали пилом на полицях, а інші, менш вивчені, зачитувалися до дірок [15, с. 13].

Визначити поняття «пригодницька література» насправді дуже складно, адже не зовсім зрозуміло, йдеться про явище чи про жанр. У літературознавстві дуже часто можна зустріти вираз «жанр пригодницької літератури» або «пригодницькі жанри». Науковці протягом певного часу замінювали це визначення синонімічним, на їхню думку, словосполученням «авантюрна література», а це, у свою чергу, робило ще більш ускладнювало трактування змісту цього терміну [42, с. 6].

Авантюрний роман зародився у Давній Греції, був характерний для Середньовіччя, отримав велике розповсюдження в XVIII ст. і досяг свого розквіту в французькій бульварній літературі. У статті «До соціології літературного жанру» А. Цейтлін відмовляється визнати авантюрний роман цілісним жанром. Дослідник наводить декілька типів роману, що сформувалися під впливом певних явищ, і, попри велику функціональну роль пригод, не перестають бути самодостатніми жанрами, що не дає об'єднати їх однією назвою [66, с. 9].

Хоча науковці припинили вживати термін «авантюрний» у значенні «пригодницький», нове формулювання не було витлумачене. Лише певні літературознавці спробували її обґрунтувати. До прикладу, таке визначення можна знайти у праці О. Наркевича:

«Пригодницька література – поняття, яке не має чітко окреслених меж,

які принадні для багатьох літературних жанрів, що об'єднані лише пригодницькою тематикою, фабулою або мотивами» [29, с. 973].

Зацікавлення незвичайними ситуаціями, пригодами персонажа притаманне всій світовій літературі. Із часів зародження літератури, пригоди є постійною її складовою. На доказ цього можна навести такі твори, як «Одіссея» Гомера та казки «Тисяча та одна ніч». Важливу роль у сюжетотворенні грецького роману відіграють пригоди. Таким творам Г. Поспелов дає назву любовно-пригодницьких [46, с. 255], а Н. Гуляєв – авантюрно-пригодницьких [17, с. 140].

Лицарський, авантюрний, плутовський романи будувалися як романи пригод героїв, що слугували своєрідною перевіркою якостей характеру лицаря.

В епоху романтизму тема пригод набувала нового бачення. Естетика наряду з її прихильністю до непересічних ситуацій, піднесеністю над безбарвними буднями, містила в собі неординарні пригоди незвичних персонажів [42, с. 7].

У реалістичному романі Ч. Діккенса 40-х років теж спостерігається пригодницький аспект, причому слово «пригода» автор використав навіть у заголовках творів.

З метою розкриття характерів героїв у літературі ХХ ст. письменники вводили в сюжет пригодницьку складову, щоб загострити увагу на внутрішньому світові людини.

Отже, пригоду можна вважати обов'язковим аспектом поетики роману, та не кожен з них можна назвати пригодницьким. Тож природньо постає потреба з'ясувати, як тлумачать поняття «пригода» філологічні довідники.

За «Словником української мови» (редактор І. Білодід) досліджувана одиниця може бути трактована як те, що відбулося, трапилося. Це трактування ототожнює лексему «пригода» зі словом «подія». Однак якщо

подія – це також і важливе явище в суспільному та особистому житті, то пригода – вервечка раптових, непередбачуваних ситуацій, у які потрапляє людина. [56, с. 594].

Можна з упевненістю говорити, що відтінки значень «подія» та «пригода» є основоположними у з'ясування специфіки поняття пригодницького роману.

У дисертації «Жанр пригодницького роману і творчість Томаса Майна Ріда» О. Олейнікової наголошено на різноманітності елітарної (великої) літератури та масової, зокрема пригодницької. Для першої насамперед важлива подія. Адже вона розкриває взаємини між героями, передає ставлення до дійсності, формує характер людини. У другій ключову роль відіграє пригода, яка натомість не завжди дає можливість зрозуміти персонажів так само глибоко, як подія. Важливим аспектом для такої літератури є випадковість і цим вона пропонує читачеві своєрідну «гру» [42, с. 9].

У середині XIX століття з розвитком реалізму, який висунув «маленьку» людину з усіма її позитивними і негативними якостями на перший план, почало формуватися сучасне розуміння поняття пригодницької літератури. У цей час почало з'являтися багато творів, демонструють гострі міжкласові протиріччя, зіткнення різних суспільних сил. Така позиція відстежується у творах таких зарубіжних письменників як Ч. Діккенс і В. Теккерея. Цей період описується Ю. Кондратьєвим як криза соціального роману. Він наголошує, що учням Діккенса та Теккерея так і не вдалося полишити спроби описати повсякденне життя в міщанській глушині. Згодом з'являються твори, в яких романтика незвичайних пригод була замінена буденною. Якщо раніше подібні романи мали заголовки типу «Життя та пригоди», то, починаючи з другої половини XIX ст., такі твори зводилися до виразу «Життя без пригод» [19, с. 32–40].

На зміну літературі, яка позбавлена виразності та змальовує звичайне, буденне життя, з'являлися твори, що запрошували читачів у дивовижний світ, сповнений яскравими сюжетами, таємничими подіями. Головними героями таких історій ставали непересічні, вольові, гарні люди.

У багатьох країнах світу виникає новий тип роману. До прикладу, твори французького письменника О. Дюма дають можливість читачам поринути в круговерть цікавих подорожей гасконця, наступник Дюма, Г. Емар, продовжує традиції свого відомого земляка. В Італії на рубежі століть випускаються роботи Сальгарі [42, с. 9].

На теренах України перші спроби пера в цьому жанрі зробив Г. Лужницький («Кімната з одним входом» (1930), «Гало, гало, напад на банк» (1935) тощо). Значна частина пригодницьких творів була перевірена часом й Безповоротно стала фактом історії літератури. Дослідники працювали над завданням визначити роль та особливості цих зразків словесного мистецтва.

В умовах посилення ідеологічного протистояння, кризи культури такі книги є надзвичайно важливими, адже стандарти та прийоми пригодницького жанру нерідко застосовують для зображення в позитивному руслі відверто розпусних «походеньок» героїв, сумнівних подвигів завойовників і злочинців.

На з'їзді УН письменників СРСР Г. Марков наполягав на тому, що необхідно переглянути ставлення до пригодницької літератури. Він зазначив, що виховний потенціал таких напрацювань є недооціненим [42, с. 10].

Поступово дослідники все частіше розглядають поняття пригодницької літератури. У тогочасних словниках неможливо було зустріти подібне визначення. Проте вже згодом у «Словнику літературознавчих термінів» (1965) друкується повноцінна словникова стаття. Автори визначають вищезгадану дефініцію як «роман, сюжет якого насичений незвичайними подіями й характеризується несподіваним їх поворотом, великою динамікою

розгортання» [57, с. 336]. Дослідити специфіку пригодницької літератури мають на меті такі науковці: А. Бритиков, А. Вуліс, Л. Мошенська.

У статті А. Бритикова «Детективна повість у контексті пригодницьких жанрів» подається розв'язання проблеми своєрідності такої літератури, послуговуючись матеріалами радянської прози. Науковець вважає, що типологічна домінанта не визначається лише структурою сюжету, тому що в такому разі поняття пригодницької літератури усувається. Науковець акцентує, що лише особливий тип обставин, де стається розвиток дії, може ставати визначальною складовою характеру цієї літератури й приваблювати читача новим, незвичним, життєвим матеріалом [9, с. 408–412].

У статті Л. Мошенської «Світ пригод і література» увага присвячується прояву основних художніх доміант пригодницької літератури в усіх її складових: власне пригодницький роман, детектив, а також наукова фантастика. Науковиця наголошує на тому, що генеалогія цієї літератури, її розвиток, риси художнього світу, структура, зв'язок із авангардними творами є недостатньо вивченим. Авторка зокрема розглядає основні проблеми поетики. Дослідниця робить висновок, що світ пригод – «світ, побудований за особливими законами». Лише увага до цих законів дасть змогу розкрити це явище, його походження та розвиток [39].

Сучасна літературознавиця Т. Табунщик виділяє такі ознаки пригодницького роману:

- «випадковий збіг як монтажна основа пригоди;
- раціональні мотивації як корегуючий елемент пригодницької композиції;
- реальний драматичний підтекст;
- атмосферу дива;
- сувору реалістичну вмотивованість;
- динамічну нестабільність;

– наявність моралі, своєрідного наставницького аспекту» [56, с 7].

Дослідниця вважає, що пригодницький роман – це твір про пригоди героя, особливості характеру якого проявляються поступово, коли він розв'язує життєві перипетії, протистоїть сильним ворогам, перепонам та обов'язково премагає. Головний герой наділений переліком позитивних якостей: підтримує немічних, відстоює принципи справедливості. Такі твори не завжди пропагують зовнішню красу чи фізичну перевагу, у них найважливішим є характер персонажа, його винахідливість, ерудиція та удача, які допомагають йому подолати будь-які негаразди.

Формація героїв таких творів є протилежною, тобто вони поділяються на «позитивних» та «негативних». До першої категорії належать головний персонаж і його друзі, до другої – опонент героя та його оточення. Така полярність засвідчує філантропне спрямування пригодницького роману, про культ загальнолюдських етичних уявлень.

Мова творів такого жанру має бути живою, сюжет – насичений подіями, оскільки читач повинен бути в захваті від тексту. Автори таких творів віддають перевагу розповіді, зводячи до мінімуму описовий компонент. Складові портрету та пейзажу в таких романах не інертні, тому що вони готують читача до сприймання подальших подій. «Головним засобом характеристики героя стають його вчинки, у портреті ж увага акцентується на кількох яскравих прикметах зовнішності, деталях одягу, особливостях поведінки» [56, с. 8].

Події у пригодницькому творі відбуваються зазвичай в інших країнах, безлюдних островах («Острів скарбів» Р.-Л. Стівенсона), в нетрях морських («Двадцять тисяч льє під водою» Ж. Верна) або в космічній безодні («Аеліта» О. Толстого). Письменник послуговується мотивами переслідування, викрадення, таємниці, відкриття для того, щоб вразити читача, захопити його.

Щодо форми твору, то «текст поділяється на глави, кожна з яких часто

закінчується «на найцікавішому місці», у момент несподіваного повороту сюжету» [56, с. 9]. Письменники намагаються передати події з максимальною достовірністю, при цьому нерідко послуговуються реальними географічними назвами, історичними подіями та персоналіями, а також зважають на особливості одягу, унікальність умов життя, специфіку мови, соціальний статус, які притаманні для місця і часового проміжку, що змальовуються у романі.

Отже, жанр пригодницького роману подолав дуже довгий та нелегкий шлях еволюції. Певний час його вважали жанром белетристики, протиставляли класичним зразкам, науковці не брали його до уваги у своїх дослідженнях. Однак любов читача до пригод утворила передумови для розгляду цього жанру як зрештою сформованого літературного явища.

Перед науковцями постала проблема пояснення поняття «пригодницький роман», адже протягом тривалого часу його уподібнювали із «авантюрним». Дослідники зіткнулися із завданням виокремити специфічні особливості таких творів, вказати на їхнє місце та роль у формуванні читацького смаку.

Провівши дискретний огляд літературознавчих праць, з'явилася можливість визначити такі характерні риси пригодницького роману:

- контрастність системи образів, розмежування персонажів на позитивних та негативних;
- перевага внутрішніх якостей головного героя, зовнішність неважлива;
- зображення різних часів та місць з метою увиразнення часопростору;
- лаконічність викладу – нерозлогі, але динамічні описи готують читача до сприймання подій;
- утримання напруги – твір зазвичай складається з розділів, глав, які закінчуються на цікавому місці;

- використання реальних географічних назв, історичних подій тощо;
- випадковий збіг як основа пригоди, ефект несподіванки;
- мотив переслідування;
- романтизація;
- щасливий кінець;
- повчальний зміст твору.

2.2. Художня своєрідність тематики та проблематики роману

I. Багряного «Тигролови» та особливості їх реалізації

Роман І. Багряного «Тигролови» – своєрідний мікс патріотизму, кохання, пригоди, втечі, переслідування, що захоплює читача розмаїттям тематики, насиченістю зображення подій, яскравістю художніх засобів.

У творі можна виокремити декілька основних тем, які письменник узявся висвітлити. Однією з головних є тема ностальгії за рідним краєм. Коли Григорій був у Сірків, він у стані лихоманки чує пісню «Ой летять, летять три соколи через сад...» [2, с. 50], що нагадує йому сестру, рідну домівку. Саме українська пісня увиразнює цей епізод, демонструє, що рідна мова й пісня торкає тонкі струни душі героя. Хлопець заспокоївся, бо опинившись у далеких землях, він зустрів своїх співвітчизників, рідних людей [2, с. 52]. Сірчиха наводить його на думки про його власну матір. Ненароком почута пісня дівчат, «чайчине ячіння» [2, с. 158], теж викликає у пам'яті спогади про Батьківщину, є своєрідною передумовою для наступних подій – появи людей, які розшукують Многогрішного. Туга за Батьківщиною властива й Сірчисі: «Я часто згадую своє дитинство і рідну землю. А надто, було, мати моя. Дуже вона тужила за рідною стороною та з того, мабуть, і померла. Все мріяла і просила, щоб її відвезли вмирати додому, на рідну землю, на кладовище до батьків. Іноді й на мене находить туга, особливо, як згадаю матір» [2, с. 69].

Іван Багряний наводить два типи закоханості: миттєва (Григорій) і поступова (Наталка). Головний герой закохується майже з першої хвилини знайомства: «Григорій посміхнувся: «Гарна...» Дівчина насупилась, набурмосилась і від того ще покращала. Яка вона хороша! Такої він, далебі, ще не бачив. Якесь дивне поєднання надзвичайної дівочої краси і суворості. Гнучка, як пантера, і така ж метка, мабуть, а строга, як царівна. Він дивився на дівчину і почував себе ніяково, як школяр. Їй найбільше вісімнадцять років, а таке сердите»[2, с. 56]. Зважаючи на наведену цитату, можна стверджувати, що порівняння «почував себе ніяково, як школяр» автор застосував, щоб передати стан закоханості Многогрішного. Таким же видом художнього засобу автор послуговується, щоб описати риси Наталки, які полонили Григорія: «гнучка, як пантера, і така ж метка, мабуть, а строга, як царівна», – він визначає для себе її статуру та характер.

Дівчина на початку не відповідає взаємністю Григорію, лише соромиться тому, що він їй каже: «Гарна, кажу, моя пригода», – мовив журливо, кліпаючи очима. – «Так як же, чорнява, тебе звуть?» Дівчина зовсім почервоніла, але не відвела очей, дивилась з-під насуплених брів, наче націлялась з рушниці: «А так... Звуть-звуть та й покличуть. А ти звідки такий-о?» [2, с. 221] Таку поведінку диктує виховання Наталки, адже змалку батьки закладали в неї принципи традиційної української родини, де дівчата мають бути скромними, у розмові з хлопцями суворими, щоб ті не дозволяли собі бути легковажними. Юна Сірківна відчуває знічення, адже бесідує з незнайомою людиною, що було для неї незвичним, адже її сім'я живе в мисливському середовищі, де всі добре знають одне одного. Проте, коли постає питання Григореві тікати за кордон, Наталка, на здивування батьків, наважується перетнути рубіж разом із коханим. До цього часу автор практично не показує жодних намірів Наталки, напевно для того, щоб акцентувати на її невпевненості в почуттях. Хоча момент прощання з батьками демонструє рішучу налаштованість дівчини: «Тут увійшла Наталка.

Пристібаючи на ходу діловито набійницю, вона увійшла виряджена, як на полювання. Брови рішуче зсунені, вуста стиснені. Бліда, як смерть, але спокійна. Стала посеред хати біля Григорія.

«Куди ж це ти, дочко?!», – сплеснула мати руками. А батько примружив очі вражено. Наталка ж стала проти Григорія з непокритою головою і мить дивилася йому в вічі з мукою, запитанням... Мить коротку і мить безконечну... І знайшла там відповідь, – у тім погляді – в тій мішанині з любові, жалю і розгубленості від свідомості про нездійсненність щастя» [2, с. 221]. Письменник так і сипле цілою низкою художніх деталей («примружені очі», «рішуче зсунені брови», «стиснені вуста», «сплескування рук»), демонструючи цим напруженість епізоду, стан потрясіння і відчаю героїв. Епітети «мить коротка і мить безконечна» зображують почуття людини у ключовий момент, коли час починає йти зовсім по-іншому. Тема полювання стає основоположною складовою, яка інтенсифікується проблемою свободи вибору.

Життя героя серед мальовничої природи далекого краю змальовано через опис хати Сірків, що потопає в буйній зелені далекосхідного лісу. І. Багрянний добирає епітети («в морі яскравої зелені, буйної і соковитої» [2, с. 64]), метафори («... гвоздики... змагаються з пишними тубільними саранками,... що розгубилися ген скрізь по схилу річки і аж у ліс і перегукуються пишними кольорами серед безлічі інших квітів» [2, с. 64]), порівняння («двір не двір – вибитий плай» [2, с. 64]), порівняння з персоніфікацією («черемхи... стоять, як дівчата, запишались, заквітчані» [2, с. 64]). Недалеко від поселення Сірків жебонить водоспад, який, згідно з місцевими легендами, був дівчиною [2, с. 114]. За допомогою такого фольклорного вкраплення образ природи романтизується, складається враження органічного злиття людини і природи.

Ключовим постає зображення зв'язку Григорія Многогрішного та природи. Блукаючи в лісі, він розмовляє з тваринами, знаходить рослини, що придатні до споживання: «Здорово! Часничина! Він зсипав горіхи на купу і рачки облазив

увесь бур'ян навколо. Назбирав кілька таких часничин. І тоді взявся до горіхів, додаючи чудернацький часник. Чудесно! Горіхи з часником! Він їв, і обдурений голод помалу вщухав. Повертався спокій. Поверталась потроху сила. І не так від горіхів, як від тієї надії, від очевидного доказу, що ще не так кепсько» [2, с. 42]. Він ототожнює себе з природою. Саме вона дає йому насагу вижити, підтримуючи як фізично, так і духовно. Шанобливе ставлення Григорія до природи простежується в ситуації, коли він просить вибачення в бурундучка за те, що забрав горіхи із запасу тварини.

Яскравого забарвлення набуває у творі тема життя і побуту українців. Письменник невтомно мережить текст українськими піснями, що є невід'ємною складовою буденного життя українця («Та забіліли сніжки» [2, с. 7], «Цілувалися ми із тобою один раз» [2, с. 50, с. 216], «Ой де б я із досадоньки пішла» [2, с. 168], «Ой, куди ж я тепер попала» [2, с. 158], «Запорожець, матінко, запорожець, вивів мене босую на морозець!..» [2, с. 177]), акцентують увагу на драматичності світовідчуття головних героїв твору.

І. Багрянний детально описує побут Сірків: «У кутку рясніли образи, королівськими рушниками прибрані, кропило з васильків за Миколою Чудотворцем. Чорні страстяні хрести напалені на стелі...» [2, с. 51]. В хаті кожної української родини неодмінно мали бути ікони, адже народ у ті часи був віруючий, богобоязливий та високодуховний. Кропило з васильків, за давнім повір'ям, оберігає хату та всю господу, адже ця рослина є дуже поширеною на теренах України. «Різьблений мисник. Піч помальовано квітами, межі квітами – два голуби цілуються. Чи два соколи... Два соколи!» [2, с. 55], – доцільно звернути увагу на те, що автор навмисне згадав саме соколів, бо ж ці птахи символізують духовну міць, завзятість, що властива сім'ї мисливців. «Біля печі стоять рогачі й кочерги, пахне свіжопеченим хлібом. Все, як дома, тільки долівка не така – мощена з дощок і так вимита та вишкрябана, що аж мигтить...» [2, с. 55] Свіжоспечений хліб символізує добробут, адже це традиційна їжа

української родини. За допомогою кожної художньої деталі письменник намагається показати читачеві етнічну самоідентифікацію Сірків, стереотипність мислення, дотримання традицій.

Уперше автор торкається теми смерті, коли Григорій Многогрішний наважується вистрибнути з потяга. Інші увязнені скидають шапки і схиляють голови, проводжаючи героя в останню путь [2, с. 11]. Потім, довго бродячи лісом, хлопець виснажується остаточно. Йому мариться, що він знаходиться вдома, і мати тихенько наспівує, крутячи веретено: «Мати ж моя пава, тепер я пропала, що ти ж мене туди дала, де я й не була...» [2, с. 47]. Його душа слідом за піснею летить до рідної хати, але тіло його не слухається. «Хтось у ньому, непокірний і бунтівливий, хоче підвести йому голову, але вона не підводиться. То її держить йому тутешній волохатий бог, лютий, скупий і ненажерливий; насідає на груди і не дає вже йому дихати...» [2, с. 47], – використання міфологеми «волохатий бог» зумовлене тим, що автор хоче за допомогою фольклорних сюжетів про злих лісових духів акцентувати на невідомості перебування головного героя. Символ веретена можна зустріти в різних культурах, він уособлює плин часу, долю, а нитка, яку прядуть – це людське життя. Застосування таких художніх деталей у творі можна трактувати як застосування прийому міфологічної алюзії. Втретє Григорій підходить впритул до смерті, коли його кусає отруйна змія [2, с. 147]. Також ситуація, коли Григорій під час полювання випадково поранив ізюбра, є ще однією складовою розкриття теми смерті. Тварина уособлює образ сильної духом людини, що загнана в глухий кут, приречена на смерть: «Григорія наче хто враз шеменив ножом у серце: «Це ж ти! Це ж ти так... Зацькований... Ось так...» [2, с. 150]; «Зацькована, смертельно поранена тварина, не в силі видертися, в останній агонії піднімала голову високо і дивилась, дивилась здивованими вогкими очима на сонце... З ніздрів, разом з повітрям вилітали криваві росинки...» [2, с. 150].

Криваві росинки виступають в творі символом «замордованої, розчавленої, але не переможеної жертви» [2, с. 36].

Тему мисливського життя письменник розкриває за допомогою описів мисливської зброї, знарядь праці Сірків, відкриває читачеві деякі тонкощі полювання на тигрів [2, с. 207–208] і заготівлі пантів [2, с. 119–120]. Іван Багряний не оминув стороною і стосунки між сім'ями мисливців. В ситуації, коли родини Мороза і Сірка зустрічаються, автор описує їх, як «два роди – два древніх і славних роди навіть в такому океані, в таких безмежних нетрищах не змогли розминутися» [2, с. 95]. «Древні і славні» – такі епітети описують цих людей, як насправді легендарних у лісах Сибіру. Привітання сімей проходить за давніми звичаями, при цьому всі були раді зустрічі:

«Діди знявши шапки, урочисто чоломкалися за тайожним, та й за козацьким звичаєм. А їх випереджаючи, туди ж жінки, озвучуючи вечір дзвінками поцілунками» [2, с. 96]. Показником, що свідчить про міцність мисливської дружини, можна вважати той факт, що у лісі кожен мисливець має свій будиночок для того, щоб жити там під час полювання, і жодного разу там не ставалося крадіжок, бо всі знають один одного і поважають.

Автор порушує тему міста лише мимохідь. Твір яскраво демонструє, що в місті існують свої проавила, які диктуються органами НКВД. Хабаровськ наповнюють приїжджі люди: «двадцятип'ятитисячники, хетагуровки, Червона Армія, що тут зветься ОКВДА, відряджені, контрактовані, інженери і так службовці... Всі отак мерзнемо, і всі ніби земляки чи знайомі. Смішний народ! Смішне місто!.. Смішний цей край ДВК!..» [2, с. 176]. У таверні, куди зайшли Гриць і Григорій, існує свій, не схожий на звичний хлопцям, світ. Багряний тут застосовує антитезу: на противагу блідим, змореним людям юнаки виглядали незвично, ніби персонажі героїчного фільму. Тут одразу помітний контраст між людиною вільною, яка існує в гармонії з природою, і людиною, що скована лещатами сталінського режиму.

Тему солідарності можна простежити у ставленні ув'язнених до Григорія, вони не викривають його: «Є така солідарність, є такий закон неписаний, є така арештантська мораль, що подібної до неї немає більше у світі, – мораль упосліджених, святиня арештантської дружби» [2, с. 12]. Епітет «святиня арештантської дружби» застосовується для того, щоб зобразити, що люди, які перебувають в ув'язненні, намагаються підтримувати одне одного, допомагати товаришам, які стаждають від залякувань і тортур вартових: «А з вагонів вилазили все нові й нові арештанти. Інших тримали попід руки... Вони вже негодні були йти, і їх друзі тримали попід руки, апатично і байдуже допомагаючи пройти останній пруг землі» [2, с. 11].

Не оминув І. Багрянний у своєму романі і теми еміграції. У багатьох українців існували причини переселитися за океан. Така ж доля спіткала і Сірків: «А пливли ж. З Одеси сіли... В якому пак? Ага, в 1887 році, навесні...» [2, с. 68]. Хоча й привід їхнього переїзду до Сибіру не мав, швидше за все, політичного підтексту, нова влада не зробила їхнє життя кращим: «Жили ми, синку!.. Ну, а потім пішло все шкереберть... Десь прогнівили Бога. Нові часи, нові порядки. І настало таке, що люди за голови хапаються. Прийшла советська власть і все перевернула» [2, с. 69].

Також емігрувати доводиться й Наталці та Григорію, оскільки Многогрішного шукають. Автор не подає чітких підстав арешту та переслідувань хлопця, але мається на увазі, що такою є доля людини, яка ненависна уряду. Портрети втікачів починають друкуватися на шпальтах газет з написом «ВЕЛИКА ОЗБРОЄНА ДО ЗУБІВ БАНДА ВОРОГІВ НАРОДУ» [2, с. 228], що демонструє істинне лице влади, вона залякує, перебільшує справжню загрозу. Вдало перетнувши кордон, діти надсилають батькам записку «Живі. Здорові...» [2, с. 231]. У творі зображується контраст між минулим і сучасним життям героїв.

Отож, тематика роману «Тигролови» достатньо багатогранна. Її

письменник висвітлює через конкретні образи, героїв та за допомогою різноманітних художніх засобів (тропи, фольклорні вкраплення, міфологічні алюзії тощо).

Наріжним каменем роману «Тигролови» є проблема становища України як складової частини Радянського союзу: «Григорієві серце стискалось. Хотілось йому сказати цій матері, що немає вже того тихого краю, України тієї, ясної сонячної. Що садки вишневі повирубувані, ріки збаламучені, степи сльозами обпоєні, і небо ясне людям потемніло...» [2, с. 70].

Слідом за першою проблемою одразу постає й друга: життя під гнітом тоталітарної системи. Старий Мороз розказував «про колони виснажених арештантів на лютім морозі... Про безліч стероризованого, на повільну смерть приреченого люду, а надто про силу-силенну «своїх людей» – земляків з далекої тієї України нещасливої... Про голод і цингу... Про надлюдські терпіння і труд каторжний, а надто взимку, при 50-ступневому морозі напівголих, напівбосих людей, чесних трударів – полтавських, та катеринославських, та херсонських «куркулів», «державних злодіїв», суджених «за колоски», та й всяких «ворогів» – вчених, вчителів, селян і робітників, бородатих дідів і таких же бородатих юнаків, що й не розбереш, скільки людині віку... Про жорстоку смерть без похоронів, як худоби, – смерть від знущання, голоду, пошестей і журби... Про здичавілих собак, що тягають мерзлі людські голови і руки межі бараками... Про чуті арештантські пісні і тугу без слів (бо давно виплакані)... Про неймовірні самогубства...» [2, с. 107].

Письменник порушує проблему переслідування, що має початок в ситуації втечі Григорія Многогрішного з потяга: «Диявол!.. Диявол!!! – кипів начальник етапу; беріг він – і не вберіг, пильнував, як ока, – і марно. І душила його скажена лють» [2, с. 11].

Озкачена проблема занепаду країни: культивувався хаос, скрізь грабунок: «із шатром занесуть, з живого шапку знімуть, а то й з головою разом» [2, с. 113].

Важливою є проблема емігрантів та репресованих: «І назви наші люди подавали тут свої, сумуючи іноді за рідним краєм: Київ, Чернігівка, Полтавка, Україна, Катеринославка, Переяславка тощо. Тут, де не поїдеш, – то з Києва виїдеш, а в Чернігівку приїдеш, з Чернігівки виїдеш – в Полтавку приїдеш, в Катеринославку, Переяславку...» [2, с. 68].

Автор вболіває за долю жінки на чужині – «...дочки розкуркулених батьків, розкиданих по Сибірах... Рятуються від голоду й холоду, від безправ'я і смерті, – рятують життя ціною краси і молодості, ціною честі і материнського щастя...» [2, с. 190]. Наскрізною постає проблема збереження людяності в нелюдських умовах. Головний герой, не зважаючи на лічені поранення, торттури, які довелося витримати, вірить у свою силу волі, не зраджує себе та свій народ, зберігає доброту та гідність.

Гостро постає у творі проблема добра і зла, що яку автор втілює за допомогою контрастності образів репресованих і влади, Григорія Многогрішного і майора Медвина.

Письменник розглядає проблему перемоги добра над злом. Григорій сторицею повернув Медвину все, що той накоїв, знайшов своє кохання, сім'ю і здобув власне щастя.

Проблема жорстокості зображена в кривавих торттурах Медвина над Григорієм: «Він йому виламував ребра в скаженій люті. Він йому повивертав суглоби... Він уже домагався не зізнань, ні він добивався, щоб той чорт хоч заскавчав і почав ридати та благати його, як то роблять всі» [2, с. 34].

Проблема подружньої зради змальована на прикладі Фійони, дружини Петра Дядора, яка таємно зустрічалася з Медвином, який, у свою чергу, теж був одружений. Про їхні стосунки стає відомо у момент, коли Григорій знаходить напис на снігу «Фійона Медвину Привіт передавала» [2, с. 199]. «Фійона – це ж красуня, жінка того тунгуза, на прізвище Дядоров, краля писана. Росіянка. З старовірів. І дало ж йому звязати своє життя з чужинкою, та ще з такою! Та ба:

вона – красуня, чиста тобі дворянка, як пава, – ну і погнався. І він її любив, Богу на неї молився, упадав біля неї, а вона... Ну, сказано, не пара. А вона до інших ірже, до своїх. До неї ж охочих – Боже мій! Гарна. І здорова, як кобилиця. Всі начальники, які в тих місцях бувають – чи то різні уповноважені, чи міліція, чи НКВД – всі там пасуться. А Дядоров місяцями дома не буває – промишляє все, трудиться. А як узнав, хотів її порубати. І начальників порубати. Забрали його, подержали і пустили настрашивши...» [2, с. 200].

Проблема аморальності й духовного декадансу зображується через розгульний спосіб життя, пияцтво, ігроманію, розпусні статеві стосунки, шахрайство, що було притаманне всім пасажиром експресу. «Інженери і авіатори, ударники і так літуни, партробітники і туристи, колгоспні колективізатори і радгоспні бюрократи, раціоналізатори й індустріальні авантюристи, прокурори і розтратники, потенціальні злодії й імпотентні фарисеї... Цивільні і військові... Працівники органів "революційної законності" і контрабандисти... І літні "відповідальні" панії, і ексцентричні, але так само "відповідальні" панни, чи то пак "товаришки" пані і "товаришки" панни з коханцями й без коханців, з портфелями і без, з партстажем і без... Закохані "кішечки" і ще більш закохані "котики"... Відповідальні відрядженні і безвідповідальні рвачі та дезертири, з партквитками і без, з дисциплінарними стягненнями і без...» [2, с. 13]. Автор перенаповнює «експрес» образами, що яскраво демонструють всі негативні риси і вади тогочасного суспільства.

Наступною є проблема патріотизму. Причиною арешту Григорія було лише те, що він любив свою Батьківщину [2, с. 215]. Він насправді з боєм згадує про весь той жах, що відбувався в Україні, про тих вимучених ув'язнених, про українських дівчат, котрі були змушені втрачати цноту, щоб хоч якось вижити. За любов до рідного краю розплачувався і його прадід, гетьман Лівобережної України Дем'ян Многогрішний.

Проблему історичної пам'яті автор порушує в епізоді, коли під час поїздки

«Експреса номер один» якийсь професор забавляв присутніх оповідками про перших політичних переселенців Забайкалля:

«І було їх двоє, тих піонерів: навіжений протопоп Аввакум... А першим був – бунтар і «ізмєнник» – «малоросійський» гетьман на ймення Дем'ян Многогрішний» [2, с. 23].

Проблема ризику власним життям яскраво постає в родині Сірків. Засіб їхнього існування – полювання на тигрів та інших диких тварин. Кожного разу вони ходять по лезу бритви, щоб отримати здобич для харчування або продажу. Микола Сірченко гине під час одного з полювань. Проблема ризику власним життям у творі не обмежена конкретною сім'єю, а є болючою для багатьох українських сімей, які змушені випробовувати долю аби вижити.

Отже, проблематика твору досить багатогранна, вона висвітлюється через різні образи твору.

2.3. Образна система роману І. Багряного

І. Багрянний у романі «Тигролови» придумав низку найрізноманітніших образів. Головний – це Григорій Многогрішний. Для створення його монолітності письменник застосував наступні прийоми:

1. Авторська характеристика: перше знайомство з Григорієм Многогрішним розкриває його як сміливу людину, яка не боїться своїх недругів – «... з кожною новою зупинкою все більше було розпуки і гніву в отім: «Бережеш-ш!?» і все більше сарказму та пекельної ненависті в отім: «С-собака!!» Все більше було туги і безоглядної рішеності на щось надзвичайне у власника того понурого голосу і тих мерехтливих очей. Клекіт зборканої, але не зламаної і не упокореної волі, що проривався зі стиснених щелеп, не віщував нічого доброго» [2, с. 9]. Письменник застерігає читача, що Григорій не стане довго терпіти таку наругу. Важливою рисою його особистості, як стверджує автор, є бажання вижити. Воно допомагає стійко зносити всі випробування, які

на нього чекали: «Так дерся навпростець, без доріг. І коли траплялись стежечки, уникав, а йшов просто, як цькований звір: боявся зустрічі з людьми. Забрюхувався в росі по самі вуха ранками і був мокрий, як хлющ, але не зупинявся. Сонце і швидкий руз осушували його. Він збивав ноги об пеньки й каміння, але не зважав, не відчував болю» [2, с. 39], – так само він терпів біль, коли його жорстоко бив майор Медвин.

2. Характеристика персонажа іншими героями. У телеграмі-блискавці про розшук державного злочинця-втікача містилася така інформація: «Юнак – 25 літ, русявий, атлет, авіатор тчк... Суджений на 25 років тчк...» [2, с. 13]. За ним невинно стежать у потязі, навіть «сам великий начальник не їсть і не спить, все прибігає з поклоном» [2, с. 7], що вказує на те, що Многогрішний є великою небезпекою для влади. З неприхованою ненавистю про нього згадує майор Медвин: «...той маніяк утік з божевільні, куди його було запроторено внаслідок доконаного над ним слідства. Не дочекався й трибуналу – збожеволів; і то було приємно – то був би кінець. І він, майор (а тодішній слідчий), мав би собі спокій: з божевільні-бо є лише один вихід – у могилу. Так ні – втік! Той маніяк втік!.. Він був зовсім не божевільний» [2, с. 35], що описує Многогрішного як людину вольову, яка піде на все заради свободи.

Амбіційністю Григорія зачудовується Грицько. Говорячи, що він іде туди, куди й собака не піде, Сірченко ніби співає дифірамби своєму побратимові: «Я думав, що я йду вірніше, а він, виходить, як вовк...» [2, с. 100].

Про міцне здоров'я Григорія дізнаємося від старого Сірка: « – Ото... Це хлопець із наших! Скільки я його попотовк упоперек сідла, непритомного, при смерті, скільки днів тут зі смертю воює – і диви, живий!» [2, с. 52]. Силі Многогрішного дивується Наталка, коли той рве мотузку для речей: « – Ну... Таку віршовку – і порвав... От іще! – І не знати, чи то вона глузувала, чи здивувалась. Бо віршовка таки була ніби ж дебела. А далі вже глузливо: – Це ж ти ще не обідав!.. А що буде, як пообідаєш...» [2, с. 71].

3. Характеристика через дії й вчинки чітко простежується, коли Григорій вирішує тікати з потяга: «Стрибнув у певну смерть, але не здався. 99 шансів проти одного було за те, що від нього залишаться самі шматки, але стрибнув» [2, с. 11], – бо йому «ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи» [2, с. 12]. Своєю рішучістю Григорій дав надію іншим в'язням: «Давно розчавлена людська гідність підводилась рвучко...» [2, с. 12]. Він – сильна духом людина: його били, мордували, «його вже носили на рядні, бо негоден був ходити» [2, с. 34], – але «мовчав презирливо» [2, с. 34].

Він здолав своїми руками ведмедя й таким чином врятував Наталку [2, с. 48]. Тобто Григорій перш за все співпереживає іншим людям, прагне допомогти їм, навіть коли сам перебуває за пів кроку до смерті.

Головний герой болісно пригадує про своє минуле в'язня: «Григорій слухав, зціпивши зуби, понуро, і сон тікав від нього. Він до болю чітко уявляв ті арештантські колони і цілу ту, колосальних масштабів, арештантську трагедію, цілу ту пекельну епопею того прославленого Комсомольська... А в уяві зринало пережите самим... Брязки тюремних затворів... Зойки мордованих... Етапи...» [2, с. 106]

Про любов до тварин та здатність до співпереживання свідчить епізод, у якому Григорій не лишає живим пораненого ізюбра для того, щоб тварина не мучилась, коли її розтерзають вовки. Хлопець пішов, «а в очах йому стояли сльози» [2, с. 150].

Чи не найскладнішою сценою всього роману є помста Многогрішного Медвину. Юнак відшукав свого мучителя й вистрелив у нього зі словами: «Тут... я тобі... й рев, тут я тобі й трибунал!». І хоча ця помста багато чого відбирала у Гргорія, він не міг вчинити по-іншому. Хлопець залишає на снігу повідомлення: «Судив і присуд виконав я – Григорій Многогрішний. А за що – цей пес сам знає» [2, с. 214]. Ця ситуація є класичною для героя пригодницького жанру.

4. Самохарактеристика. В епізоді, коли хлопець блукав лісом, був виснаженим, не мав чого їсти, він знаходить захованку бурундучка, де той робив запаси горіхів, і з'їв їх усіх: «...з усіх злочинів, сотворених мною за життя, – це найбільший і за це варто приліпити мені двадцять п'ять років» [2, с. 43]. Також юнак стверджує, що вміє вправно поводитися зі зброєю: «на всякій зброї, як кажуть, зуби з'їв» [2, с. 77].

5. Мовна характеристика героя. Розмова героя насичена зразками усної народної творчості: прислів'ями та приказками, крилатими висловами. Хавцько звучить комбінація фрази «Вперед, Робінзоне!» [2, с. 43] та козацького прислів'я «Бог не без милості, козак не без щастя» [2, с. 43], що демонструє завзяття головного персонажа, його козацьку вдачу. Коли Григорій отримав нову зброю, він говорить: «Не святі горшки ліплять» [2, с. 75], натякаючи на те, що з усім у житті можна впоратися.

Для створення образу Медвина автор застосовує такі прийоми:

1. Авторська характеристика: «...чорнобривий, з м'ясистим носом, віком понад тридцять літ, – майор ОГПУ – НКВД» [2, с. 27]. «Майор виглядає, як саме втілення могутності, сили і гонору своєї «пролетарської» держави. В цілیم експресі не тримається ніхто так гідно, так незалежно і гордовито, ба навіть трохи презирливо, з таємничою міною і нерівним почуттям вищості» [2, с. 28]. «Він – мисливець на людей. Такого полювання, якого він сам є і був майстром, не зрівняти ні з ким іншим» [2, с. 28].

2. Характеристика через дії й вчинки. Медвин відчуває до Многогрішного суміш палючої ненависті й страху водночас: «Він йому виламував ребра в скаженій люті. Він йому повивертав суглоби... Він уже домагався не зізнань, ні він добивався, щоб той чорт хоч заскавчав і почав ридати та благодати його, як то роблять всі... Авжеж! Дивиться виряченими очима – і тільки» [1, с. 34]. Такі почуття описують героя як максимально жорстоку людину.

Медвина можна назвати психічно нестабільним, адже попри всі його знущання над ув'язненими, він маніакально боїться, що його наздожене кара за все скоєне: «Може, від зайвого хмелю, а може, від нервового тремтіння, що йшло, як мороз, поза шкірою. То знайоме йому, відколи він попсував собі нерви на тій роботі... Наливав коньяк тремтячою рукою і жлоктав. А асоціації напірали, як вода крізь прорвану греблю... Наврочив диявол! Після того мовби наврочив. Він пригадує ті задушливі безсонні ночі, що тільки йому одному відомі. І маячіння в них... Це в нього, що мав нерви, як мотузки, – і маячіння... Він боявся, нарешті, сам спати – і одружився. А одружившись, утікав геть на люди, боявся ночувати вдома...» [2, с. 35].

В останні хвилини свого життя «Медвин – бравий герой і грізний суддя та володар душ людців і плюгавий злодюжка, порушник закону нетрів, – стояв і тіпався...» [2, с. 213], – він – впольований мисливець, загнаний у кут без жодних шляхів відступу.

Образ Дениса Сірка автор змальовує, вдаючись до таких прийомів:

1. Авторська характеристика: голова сім'ї Сірків з'являється перед читачем як «...не дід, а вусатий дідуган, дебелий, високий, червоновидий, волохаті груди випинаються з білої пазухи. На ногах ічаги, на голові пропотілий кашкет, ватяні штани на нім, дарма що така спека, при боці мисливський ніж, а коло сідла в переднього коня приторочена гвинтівка» [2, с. 72].

2. Характеристика персонажа іншими героями. Дружина Сірка описує Григорію чоловіка таким чином: «Він хоч не говіркий, та іноді й на нього находить балакучка» [2, с. 67].

3. Характеристика через дії й вчинки. Старий Сірко привітний та щирий, дає зрозуміти Григорієві, що йому тут раді, як власному синові: «Я ще не знаю, хто ти, але моя хата – твоя хата» [2, с. 54].

Образ Сірчихи був поданий письменником таким чином:

1. Характеристика персонажа іншими героями. Григорій після розмови з

жінкою розмірковує: «У неї така ж усмішка, як і в дочки. Яка вона була, як була молодою? Авжеж, мабуть, така, як Наталка. Атож. Недарма-бо в такому краю, забившись на кінець світу, та після всіх злигоднів, в тяжкому змаганні з цією дикою природою так збереглась. Їй понад п'ятдесят років, а вона виглядає ще молодо й бадьоро. І голос у неї такий, як у дочки, тільки не такий гострий, якийсь тепліший, ближчий. Такий, як у всіх матерів там, за двадцять тисяч кілометрів звідси. Але не Київський.» [2, с. 66].

2. Характеристика через вчинок, дію. Як мати, жінка прагне щастя для своєї дитини, тому й підтримує Наталку, коли та приймає доленосне рішення тікати з коханим [2, с. 221].

3. На манеру спілкування Сірчихи звертає увагу Многогрішний: «Григорій міг посперечатись з ким завгодно, що вона полтавка з кореня, – м'яко вимовляла «л», як усі жінки на Полтавщині, щось середнє між «л» та «ль»...» [2, с. 66].

У родині Сірків, окрім двох дітей, був іще один син, Микола Сірко, який загинув під час полювання. Зрозуміти, яким він був, можна зі слів матері: «Грицько от здоровий та красний, а то ще міцніший і кращий був. А сили було як у діда покійного, у старого Сірка колись: підкову розгинав руками граючись. І привітний, і безжурний, як оця ось. Він її вибавив і всього навчив, мабуть, і сміливості тієї...» [2, с. 66].

Гриць Сірко змальований автором у творі у наступний спосіб:

1. Авторська характеристика: «...високий, як батько, дебелий красень. Молодий – років 25. На ньому військовий, старенький френч. На ногах ічаги, на голові набакир кепка, а з-неї буйний чуб кучерявиться. При боці – ніж, а за плечем новенький дробовик» [2, с. 72].

2. Характеристика через дії, вчинки. Грицько – бувалий мисливець, який знає багато тонкощів полювання, знайомий з місцевістю, де проживав: «Григорій про все розпитував, а Грицько охоче розповідав, виказуючи

величезну, своєрідну обізнаність мисливця-натураліста в усіх питаннях топографії, географії, рістні й звірні, техніки мисливської і рибальства, стрілецької справи і траперства. Це – дитя нетрів. І він, далебі, і сам не знав, як би він почував себе десь в інших умовах» [2, с. 88].

Також як людину духовно розвинену його характеризує той факт, що у вільний час вони з сестрою полюбляли співати пісні [2, с. 50].

Для створення цілісності образу Наталки Сірко, наймолодшої дитина в сім'ї, автор застосовує такі прийоми:

1. Авторська характеристика: «Чемність для неї така ж вроджена риса, як і краса» [2, с. 62]. У дівчини неабиякий талант до співу: «У Наталки був хороший, сильний голос. Вона вела свою партію, як прошву золота шила. Сміливо, щиро, як і все робила так» [2, с. 135]. Гордовитість Наталки І. Багрянний демонструє фразою: «Замкнула уста і так глянула очима» [2, с. 62], таким чином переінакшуючи фразеологізм «ані пари з вуст».

2. Характеристика персонажа іншими героями. З думок Григорія Многогрішного можна дізнатися про те, який характер, зовнішність мала дівчина, якими навичками володіла: «Якесь дивне поєднання надзвичайної дівочої краси і суворості. Гнучка, як пантера, і така ж метка, мабуть, а строга, як царівна» [2, с. 65]. «Вона навіть не розуміла, яка вона чарівна, безперечно не розуміла. А от така, як ота рослина дивна, що ти її торкнеш рукою, а вона аж повернеться і напустить тонюсіньких колючок у руку. І це дівчина-звіроловка, переможниця страхіть усяких!» [2, с. 65]. «Ось вона, козака кров! І ось вона – найвищий вияв не тільки жінки, а й взагалі людини його крові. Така юна й квітуча – і така сувора, гаптована і гонориста» [2, с. 62].

Сірчиха також зауважує, що дівчина мала сміливу й відважну вдачу: «І пре туди, куди й чоловік не насмілиться. Ніч, північ, чи мороз лютий, чи злива страхітна, – байдуже. Звели їй до відьми в зуби полізти – і полізе» [2, с. 66].

3. Самохарактеристика. Те, що дівчині не притаманна балакучість,

вона констатує фразою: «Я сьогодні набалакалась, аж язик мені спух з незвички» [2, с. 64].

4. Розкриття персонажа через дії й вчинки. Судячи з епізоду, коли дівчина почула гавкіт Заливая задовго до приїзду батька й брата, можна стверджувати, що вона має феноменальний слух [2, с. 71]. Вона покірنا, допомагає батькам. Наталка не відразу усвідомила, що закохана. Лише в момент, коли Гргорій зізнався про свою важку долю, вона змогла усвідомити, що відчуває до хлопця і попросила в батьків благословення для молодих [2, с. 221].

5. Мовна характеристика. Оскільки для дівчини життя в лісі було природнім середовищем існування, в оточенні лише рідних для неї людей, вона мала певну неосвіченість, тому для неї було важко вимовляти незнайомі слова: «Ага – кон-н-стр-рук- тор?! Чи так? Боже, язик можна звихнути» [2, с. 111].

Окремо варто розглянути образи потяга «Дракона» і «Експреса номер один». Письменник послуговується прийомом авторської характеристики для зображення стану суспільства на той час.

Образ потяга «Дракон» увібрав у себе риси самої тоталітарної держави. «Шістдесят коробок-вагонів – шістдесят суглобів у дракона. Спереду вогненоока голова – велетенський двоокий циклоп – надпотужний паротяг «Й.С.» (Йосиф Сталін). Ззаду такий же надпотужний паротяг «Ф.Д.» (Фелікс Дзержинський). На тендері прожектор – довгий вогненний хвіст. Біля кожного вагона – щетина багнетів. Наїжився ними дракон, мов їжак...» [2, с. 4]. «Іноді бахає постріл... другий... То вартовому ввижається зрада чи втеча, і він несамовито, пронизливо кричить і стріляє навмання у метушливі тіні смерек і стовпів» [2, с. 5]. Кінцевий пункт призначення цього потяга – далека Сибір, куди він везе тисячі людей, неугодних для системи: «Тисячі завинених в дрантя і коци і так напівголих, викинутих з вітчизни, з родини, з спільноти, погноблених, безправних, приречених... Та ніщо їх не зворушувало, ніщо не лякало. Вони були тупі і байдужі, виснажені, дивились просто себе на воду... Кияни, полтавчани,

кубанці, херсонці... – діти іншої, сонячної землі і іншого сонячного моря» [2, с. 10]. Таким чином письменник об'єднує всіх репресованих з різних куточків України в один образ.

Діаметрально супротивним є «Експрес номер один»: опис його суттєво інакший. «У м'яких купе мрійно і затишно. Заставлені квітами, набиті валізами і патефонами, осяяні світлом різнокольорових абажурів, вони були заселені експансивними і горластими мешканцями різного віку й статті. Цілий експрес був набитий ними, творячи окремий світ – світ на колесах» [2, с. 14]. Він призначений для подорожей різних верств населення, «все те різне віком, фахом, статтю і уподобаннями, але все тут має спільну рису – рису шукачів чогось і збігів кудись,– рису шукачів щастя і збігів у невідоме» [2, с. 15]. «Працівники органів «революційної законності» і контрабандисти... І літні «відповідальні» панії, і ексцентричні, але так само «відповідальні» панни, чи то пак «товаришки» пані і «товаришки» панни з коханцями й без коханців, з портфелями і без, з партстажем і без... Закохані «кішечки» і ще більш закоханні «котики»...» [2, с. 14]. Тут же можна виокремити порівняння пасажирів з тиграми [2, с. 18]. Тигр – «страшне божество, смугасте шкірою, а ще смугастіше репутацією» [2, с. 19]. В експресі присутні не лише чесні люди, а й представники тогочасного криміналітету [2, с. 14].

В якийсь момент твору потяги перетинаються один з одним. При цьому пасажирів експреса стали викидати речі, одяг, гроші з вікон. Такий вчинок можна трактувати по-різному: це був жест підтримки співвітчизників чи люди зробили це заради розваги. «Експрес летів божевільно, нестримно. І так само нестримно текли в когось сльози в замкненому, м'якому купе вагона» [2, с. 27].

Отже, образи у романі І. Багряного «Тигролови» умовно поділені на два таторигрупи за рисами, які підкреслюються художніми засобами:

1. Позитивні персонажі (Григорій Многогрішний, Сірки, репресовані). Григорій Многогрішний – відважний хлопець, що відчайдушно протистоїть

кривдникам (письменник підкреслює цю рису епітетами: «пекельна ненависть», «безоглядна рішеність», «понурий голос», «мерехтливі очі», «зборкана, але не зламана і не упокорена воля»), не опускає руки, стикаючись з великими труднощами (порівняння: «йшов, як цькований звір» [2, с. 9], «був мокрий, як хлющ, але не зупинявся» [2, с. 9], – гіпербола: «забрюхувався в росі по самі вуха ранками» [2, с. 9]), стійкий, амбіційний, має воляче здоров'я (окличне речення: «...скільки днів тут зі смертю воює – і диви, живий!» [2, с. 52]), дуже міцний фізично (у формі доброго сміху: «Це ж ти ще не обідав!» [2, с. 72]) і духовно (епітет: «мовчав презирливо» [2, с. 34]), не відмовить людині в допомозі, вболіває за український народ (епітет: «пекельна епопея» [2, с. 106]), здатен до співпереживання (фразеологічна одиниця, метафора: «в очах сльози стояли» [2, с. 150]).

Денис Сірко – досвідчений полювач («вусатий дідуган, дебелий, високий, червоновидий» [2, с. 72]), не говірливий, але «іноді й на нього находить балакучка» [2, с. 67] (метафора), чуйний, привітний (поширений зворот: «моя хата – твоя хата» [2, с. 54]).

Сірчиха – жаліслива, любляча мати, попри вік, виглядає молодою (епітет: «виглядає ще молодо і бадьоро» [2, с. 66]), стійко витримує життєві припетії (епітети: «тяжке змагання з цією дикою природою» [2, с. 66]), володіє звучним голосом («І голос у неї такий, як у дочки, тільки не такий гострий, якийсь тепліший, ближчий. Такий, як у всіх матерів там, за двадцять тисяч кілометрів звідси» [2, с. 66]).

Микола Сірко – міцний юнак. Письменник співставляє його з Грицьком («Грицько от здоровий та красний, а то ще міцніший і кращий був» [2, с. 72]), художньо пребільшує його міць («підкову розгинав руками граючись» [2, с. 66]) «і привітний, і безжурний» [2, с. 66].

Гриць Сірко – «високий, як батько, дебелий красень» [2, с. 72] (порівняння). Епітет «буйний чуб» [2, с. 72] вказує на юність героя, а «дитя нетрів» [2, с. 72] на те, що хлопець виріс у лісі й знає його, як свої п'ять пальців.

Наталка Сірко – вихована та приваблива, гарно співає (порівняння: «вела свою партію, як прошву золота шила» [2, с. 135], – епітети: «сміливо, щиро» [2, с. 135]), гонорова (перифразована фразеологічна одиниця: «замкнула уста і так глянула очима» [2, с. 135]), «гнучка, як пантера, і така ж мабуть метка, а строга як царівна» [2, с. 65] (паралелелізм), «рослина дика» [2, с. 65], «дівчина-звіроловка» [2, с. 65] (епітети). Письменник застосовує окличне речення «Ось вона, козака кров!» [2, с. 65], щоб вказати на походження дівчини, переільшує – «Звели їй до відьми в зуби полізти – полізе» [2, с. 65].

Для створення збірної образу репресованих автор використовує сукупність епітетів: «Тисячі завинених в дрантя і коци і так напівголих, викинутих з вітчизни, з родини, з спільноти, погноблених, безправних, приречених... Вони були тупі і байдужі, виснажені... діти іншої, сонячної землі і іншого сонячного моря» [2, с. 10].

2. Негативні образи (майор Медвин, тоталітарна система, зображенням якої став потяг «Дракон», пасажери «Експреса номер один»).

Майор Медвин – «втілення могутності, сили і гонору своєї «пролетарської» держави» [2, с. 28], «тримається гідно, незалежно і гордовито» [2, с. 28] (епітети). Ворожнеча до Многогрішного втілюється через епітети «скажена лють» [2, с. 34], «вирячені очі» [2, с. 34]. Він є психічно невірноваженим (епітети: «зайвий хміль» [2, с. 35], «нервові тремтіння» [2, с. 35], «задушливі безсонні ночі» [2, с. 35]), легкодухим, «володар душ людей і плюгавий злодюжка, порушник закону нетрів» [2, с. 213] (епітети).

«Дракон» – гігантський потяг, у якому перевозять репресованих до Сибіру. Навіть самою назвою письменник налаштовує читача на щось лякаюче, небезпечне. Автор застосовує для опису потяга епітети («Спереду вогненоока

голова» [2, с. 4]), оксюмори («велетенський двоокий циклоп» [2, с. 4]), порівняння («прожектор – довгий вогненний хвіст» [2, с. 5], «наїжився ними, мов їжак» [2, с. 5]).

Протилежним до образу «Дракона» є образ «Експреса номер один». Автор кпинить над подорожніми в цьому потязі, демонструючи їхні недоліки: «Працівники органів «революційної законності» і контрабандисти... І літні «відповідальні» панії, і ексцентричні, але так само «відповідальні» панни, чи то пак «товаришки» пані і «товаришки» панни з коханцями й без коханців, з портфелями і без, з партстажем і без... Закохані «кішечки» і ще більш закоханні «котики»...» [2, с. 14]. Для того, щоб продемонструвати всю строкатість пасажирів потягу, автор використовує образ-символ тигра.

Для надання образам роману цілісного оформлення, митець використав низку прийомів:

1. Авторська характеристика (Григорій Многогрішний, майор Медвин, Денис Сірко, Гриць Сірко, Наталка Сірко, образи потяга й експреса, репресованих).
2. Характеристика персонажа іншими героями (Григорій Многогрішний, Денис Сірко, Сірчиха, Микола Сірко, Наталка Сірко).
3. Мовна характеристика (Григорій Многогрішний, Сірчиха, Наталка Сірко).
4. Самохарактеристика (Григорій Многогрішний, Наталка Сірко).
5. Характеристика за дією, вчинком (Григорій Многогрішний, майор Медвин, Денис Сірко, Сірчиха, Гриць Сірко, Наталка Сірко, «Експрес номер один»).

РОЗДІЛ 3. КОМПОЗИЦІЙНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ ІВАНА БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

3.1. «Тигролови» І. Багряного як неоромантичний пригодницький роман

Вперше І. Багряний заявив про себе як поет у середині 20-х рр. ХХ століття, випустивши збірку «До меж заказаних» (1927). Проте бажання знайти своє істинне покликання та перевірити свої можливості підштовхнуло його спробувати себе в іншому жанрі. Так, у 1928 р. з'являється роман «Скелька», а в 1944 р. - «Тигролови». Багато науковців відносять згадані вище романи до українського модернізму, що втілювався у творчості І. Багряного за допомогою виразної неоромантичної домінанти. Для естетики неоромантизму літературознавці одразу ж визначили такий образ героя: «Поета приваблює «сильна вдача», здатна до протесту, до боротьби..., а не маса» [47, с. 93]. Вже у першому романі Багряний наближається до протиставлення ідеального та реального, що властивий романтизму як такому, проте ще не досягає повністю виразного метафізичного характеру, який згодом письменник застосує у своїх пізніших творах.

Своєрідність ідейно-художньої еволюції творчої діяльності І. Багряного повною мірою можна побачити в романі «Тигролови». У порівнянні з попереднім твором «Тигролови» виокремлюються більшою художньою вправністю, яку важко було не помітити читачам, а особливо колегам письменника серед яких – знаменитий український митець В. Винниченко: «Я читав... «Тигролови» і вважаю, що Багряний може виробитись на серйозного й дуже цінного письменника» [41, с. 35]. Треба відмітити, що у процесі створення своїх романів автор поступово розширював проблемно-тематичні рівні своєї творчості. Згідно з думкою М. Ткачука, «проблематика роману («Тигролови») ширша, забарвлена філософією екзистенціалізму. В ньому з'ясовуються справжні причини трагічності буття людини в тоталітарному суспільстві» [61, с.

367].

Письменник на початку роману в образі «дракона» демонструє дуальність світів, яка існувала в тогочасній державі, протиставляючи таким чином пітьму, пекло та ілюзорний рай, вільне життя. Ці паралельні виміри представлені у вигляді експресів, що сказано летять назустріч один одному і можуть перетнутися лише на долю секунди, випадково. У ці потяги автор помістив спецзагін ОГПУ-НКВС, тобто владу, і простих людей, які символізують непокірну і горду, волелюбну і сплюндровану Україну. Усі, хто перебуває в ешелоні, мають коритися йому і приречені терпіти, виконувати беззаперечно накази, хаотично диктовані «життям на колесах». Той, хто не може більше цього терпіти, або тихо божеволіє без опору, або мусить вистрибнути в безодню на швидкості без надії залишитися живим.

Саме так вчиняє головний персонаж роману Григорій Многогрішний. Він біжить від смерті, бо «ліпше вмерти біжучи, ніж жити гниючи» [2, с. 11]. Експреси Багряного трансформуються і перетворюються в багатозначні символи. Вони зображують і народ з обітнутим корінням, якого життя кидає в різні сторони, й збірний образ тоталітарної системи, проти якої людина повинна стати «гордим соколом», «безумним сміливцем».

Письменник культивує психологічно складний і насичений образ головного персонажа, де поєднує ненависть і любов, тонке відчуття прекрасного і принципіальне ставлення до зла. Тому Григорій ставить перед собою дві діаметрально протилежні, але від того не менш важливі для нього, мети свого існування: стати достойною людиною, яка творить власне життя сама, і помститися Медвину за всі знущання. Вердикт Григорія – це кульмінаційний момент роману. Думка про розплату не дозволяла хлопцю опустити руки навіть у найскрутніші моменти життя: і в тюрмі, і в ешелоні, і в диких лісах Сибіру.

Неоромантичне повстання, зумовлене діаметральною протилежністю

ідеального та реального начал, перевтілюється в екзистенціалістський й узгоджується з бажанням головного персонажа Григорія Многогрішного усталити себе в антагоністичному світі. Зокрема, на перший погляд, неоромантичну колізію людини і світу можна трактувати з боку екзистенціалізму, відповідно до якого обумовлене буття ліквідує особистість. У романі безумовна свобода перевтілюється у детерміновану свободу, перш за все за власним вибором персонажа, що зводиться до свідомого опору - зовнішнього та внутрішнього. Також зрозумілим є становлення загальних уявлень, що перекликаються з екзистенціалістськими, як-от: потрапляння у вороже середовище, муки, наближення впритул до смерті, «ставання людиною» тощо. Разом з тим можна твердити, що в «Тигроловах» присутні елементи абсурду, що простежуються в моментак, коли головний герой сумнівається. Безперечно, становлення неоромантичної концепції І. Багряного, складові якої вже мають місце в «Тигроловах», можна порівняти з українською ментальністю та знаннями українських письменників 20-х рр. XX століття, що трактується як перша сходинка до засвоєння неоромантичної моделі.

Роман «Тигролови» І. Багряного – типово модерна (власне, неоромантична) література, що спирається на суб'єктивістське світобачення, зосереджена на ідеї сильної особистості та на екзистенційних проблемах. Багряний – сміливий романтик, через це його персонаж протистоїть не лише НКВС чи радянській ідеології, а й усьому світу: «...позиція Івана Багряного – це протистояння всьому і всім», – твердить Л. Череватенко [83, с. 132]. Митець не мав на меті чітко відтворити події, які йому самому довелося пережити в ув'язненні, проте він намагався зобразити конфлікт людини і системи у всій його глибині, гостроті й масштабності. Багряний прагне загострити і зробити максимально жорсткими реальні картини й образи – не для того, щоб приховати правду, а для того, щоб гостро і твердо викрити тотальну деспотію, з якою він зіткнувся, і продемонструвати справжні масштаби, вдаючись до гротеску та

контрасту.

Для того, щоб передати експресіоністичну природу неоромантичного стилю, І. Багрянний використовує в надлишку такі художні засоби: гіперболи, алегорії, універсалії, міфологеми, експресивна стилізація й музичні засоби композиції та стилю. Проте митець не прагне таким чином вивищити себе серед інших оригінальною формою, перш за все він пройнятий понад усі почуття тугою за домом, ріднею, нагло відібраним і згвалтованим минулим і рідним світом батьківщини. Форма виринає самовільно, вона впливає з пам'яті зі звучанням рідної пісні й наснажує письменника для створення чогось дійсно вартісного.

3.2. Екзистенціальні мотиви роману та засоби їх реалізації

Іван Багрянний, успішно попрацювавши з жанром роману, застосував усі свої вміння для того, щоб зобразити трагічність буття особистості в ХХ ст. Письменник у романі «Тигролови» перевіряє моральні ресурси персонажів: чи вистачить у них сил повстати проти тоталітарної системи. За основу автор взяв гуманістичну філософію екзистенціалізму, щоб зобразити непросто існування людини в умовах наступу антигуманного режиму на внутрішній світ особи, переконання, його посягання на найсвятіше – її життя. Роман живописно демонструє протистояння між людиною й могутньою тоталітарною системою, яка пригнічує людську силу та ламає духовно. Прообразом борця у творі стає відважний Григорій Многогрішний, а образом тоталітарної системи - слідчий Медвин.

З роману І. Багряного «Тигролови» можна виокремити такі екзистенціальні мотиви:

- мотив бунту проти абсурдного світу;
- мотив смерті;
- мотив межової ситуації;

- мотив екзистенційного вибору;
- мотив свободи;
- мотив самотності;
- мотив протиставлення свій/ чужий, ворог/ друг;
- мотив тривоги;
- мотив туги, смутку, відчаю.

Головний персонаж роману, Григорій Многогрішний, потрапляє в незрозумілий, недоброзичливий світ, де він сам-один, оточений ворогами та кривдниками, робить життєво важливий вибір. Знаходячись у такому середовищі, хлопець мусить вирішувати: «- Жить !!! - Відплатить!! ..//...Або вмерти» [2, с. 11].

Окремо Іван Багряний звертає увагу на виховання людини. Автор зазначає, що необхідно «виховувати людей сміливих і гордих, людей незалежних в думаннях і устремліннях, людей діла і ризику. Людей боротьби й фанатичної твердості й затятості. Людей, здібних на жертву» [2, с. 115]. Саме такою особистістю й постає Григорій Многогрішний, що здатен за всяку ціну обороняти право українського народу на самоідентифікацію, може кинути виклик долі й перемогти свого найзапеклішого ворога – слідчого Медвина. Автор представляє читачам головного героя як людину, що здатна нести на собі тягар відповідальності за свої вчинки і попри це не скорятись долі. Саме такою, на думку А. Камю, повинна бути абсурдна людина, яка шукає й втілює себе в хаосі абсурдного світу [47, с. 178].

Боротьба Многогрішного проти тоталітарної системи є однією із межових ситуацій, у які втрапляє людина. Межова ситуація акцентує увагу на потребі екзистенційного вибору, проте і відповідальності за нього. Доказом цього є своєрідне життєве кредо Григорія: «Ліпше вмирати біжучи, ніж жити, гниючи!» [2, с. 11]. Ідея смерті містить яскраво виражене екзистенціальне забарвлення.

У романі І. Багряного «Тигролови» реалізація мотиву свободи відбувається за допомогою моделей, у яких автор моделює одні поняття за допомогою інших. Не просто так до місця заслання Григорій Многогрішний їде «потягом смерті» [2, с. 2], у якому «шістдесят рудих домовин, і в кожній з них повно жертв, повно живих мертвяків» [2, с. 2]. Таким чином автор намагається зобразити тогочасну систему, яка нещадно знищує тих, хто наважиться з нею не погодитись. Але саме в умовах найбільшого ризику людям відкривається прагнення до свободи: «Пориваючись до волі, приречені крізь ґрати просували руки, пхали в них очі й лиця, втискалися в залізо».

Мотив «загратованості» передає атмосферу несвободи, що панує в потязі. Він поєднує в собі різні значення: з одного боку, є символом фізичного обмеження людини в тоталітарному світі; з другого – це знак внутрішньої розбалансованості, втрати своєї ідентичності, неспроможності змагатися з оточенням. У «Тигроловах» І. Багрянний демонструє, так би мовити, протиріччя: головний герой Григорій Многогрішний в задушливій атмосфері «загратованості» не тільки не втрачає себе, а, що характерно, прагне перевірити свій внутрішній потенціал. Таку життєву позицію допомагає підтримувати питомий індивідуалізм. Виокремлюючи себе з натовпу, герой здатен ризикувати, щоб таким чином зберегти неповторність свого життя. Тому в «Тигроловах» письменник наголошує на таких рисах української ментальності, які активізують намагання особистості боротись із системою.

Образ Григорія Многогрішного найповніше розкривається в ситуації нісенітничі. Уперше алогізм світу він відчуває, перебуваючи в Україні. Це відбувається в момент арешту та ув'язнення, про що згадує безпосередньо головний герой. Надзвичайна ситуація посилює роздуми Григорія Многогрішного стосовно причин обмеження його свободи. Оскільки він не може знайти логічне пояснення подібному стану речей, то арештант усвідомлює абсурдність звинувачень на його адресу, а відтак і безглуздість світу, у якому

приречена жити особистість. Чинником духовного змужніння стає ув'язнення героя.

Він відкидає тезу про те, що людина – гвинтик у великому механізмі, оскільки позиціонує себе, як вільну особистість. Таким чином автор робить акцент на першочерговості індивідуальності Григорія Многогрішного, що має змогу творити не лише самого себе і навколишній світ, але й творити своє майбутнього. Основою бунту героя проти системи є заперечення чужих «сутностей», що постійно накидаються членам суспільства у різних сферах.

Григорій Многогрішний усвідомлює свій вибір, що означає можливість самому розпоряджатися своїм життям, а отже, нести відповідальність за рішення: «За свої вчинки відповідатиму я... перед людьми» [2, с. 253].

Для того, щоб підтвердити або спростувати свій погляд на життя, герой І. Багряного мусить пройти через випробування. Арешт та ув'язнення викидають Григорія Многогрішного із звичного середовища. Щоб розчавити самосвідомість в'язня, слідчий НКВС Медвин застосовує фізичну силу: «Цей пес відбивав мені печінки, ламав кості, розчавлював мою молодість і намагався подрпати серце. Так довгих-довгих два роки він мене мучив. А потім спровадив до божевільні» [2, с. 245].

Зневажений усіма, покинутий Богом і людьми, герой постає сам на сам зі своїм буттям. Щоб вивільнити своє внутрішнє єство, йому доводиться пройти через самотність та страх як феномени людського існування. Прояви зовнішнього, визначеного буття стають неважливими в порівнянні з особистісними прагненнями, насамперед з бажанням боротися за самого себе. Протистояння головного героя можна розцінювати як протест проти існуючої ситуації, проти перетворення людини на річ. Саме в бунті Григорій Многогрішний виявляє себе як особистість, яка бореться за власне «Я». Підтверджує зростання його самосвідомості, духовного змужніння той факт, що герой здатен пожертвувати своїм життям задля збереження власної

автентичності. Внаслідок цього бунт стає основною площиною буття людини, він мотивує її до боротьби за власне місце у світі.

Єдиним притулком для Григорія Многогрішного стає поселення вихідців з України на Далекому Сході – Сірків. «Первісний, незайманий, напівказковий світ» [2, с. 144] є антиподом до краю, у якому «зайшла епідемія арештів» [2, с. 202].

Сірки-гречкосії стали підкорювачами незайманого краю. Характерною особливістю для них є почуття нескореності та волі до життя, що єднає їх із прашурами, які належали до козаків. Ці люди є сильними, здатними адаптуватися до нових умов, бо загартовані постійною боротьбою за своє існування. Не випадковим є їхній рід діяльності – мисливство.

Особливе місце в сім'ї Сірків серед полювань на різних хижаків відведено «ловам» тигра. Сірки «тигрів живцем ловлять» [2, с. 67] попри те, що волелюбність цієї кішки підвищує ризик для життя. Цей процес вимагає не лише навичок, але й сміливості. У певному значенні, завдання такого полювання – подолати внутрішній страх перед невідомим, кинути виклик життю, випробувати власну долю. Лише розуміючи те, що людина може бути господарем будь-якої ситуації дозволяє піднятися над життям, тобто відчутти себе абсолютно вільним.

У романі мотив полювання безпосередньо пов'язаний з мотивом свободи. Назва твору співставляє «лови» звіра з переслідуваннями людини, що в умовах тогочасного режиму стає поширеним явищем. Автор демонструє можливість протистояння однієї людини та цілої системи. Самоідентифікація Григорія Многогрішного як абсолютно вільної людини допомагає йому подолати ворога – слідчого Медвина. Перемога героя над майором є символом вивищення сильної особистості над системою зла. «Я вбив одного дракона» [2, с. 245], – так міркує над своїм вчинком колишній в'язень.

Піднесенню героя над світом алогізму сприяє атмосфера, створена Сірками в нетрях Далекого Сходу. Ця «друга, нова Україна, але щасливіша» [2, с. 245] зберігає справжні «сутності» людини, відмінні від штучних. Саме в оригінальному способі життя цієї родини Григорій Многогрішний знаходить сенс свого буття, що передбачає не лише його індивідуальний розвиток, але й почуття відповідальності за будь-яку ситуацію.

У лісах Сіхоте-Аліня герой усвідомлює себе як людину, що звільнилася від «масок» тогочасного режиму. Усі випробування, що довелося винести йому, ніби залишаються поза межами тайги: «Його [минулого] не було. Так, було лише марево, був химерний сон. Туманна фікція, видимість світу. І він був там тоді, коли ще не жив, як людина, а жив, як інша істота» [2, с. 145]. Григорій Многогрішний приходить до висновку, що необхідною передумовою свободи є усвідомлення себе як самотньої, унікальної особистості.

У романі «Тигрлови» перемога сильної людини є важливим складником концепції свободи автора. Постійна спрямованість героя на майбутнє, що виступає як справжня модель людського існування, дозволяє Григорію Многогрішному подолати випробування, у яких виявляється його стійка, нескорена натура. Не випадково обрамленням усього твору є слова «Сміливі завжди мають щастя» [2, с. 266], що підкреслюють життєствердну, оптимістичну позицію автора.

ВИСНОВКИ

Історію української літератури та суспільно-політичної думки XX століття неможливо уявити без творчої спадщини І. Багряного. Твори письменника увійшли в історикокультурний пласт українського національного моноліту як невід'ємна його частина. Вимушено емігруючи, автор не втрачає стійкість духу, залишається вірний своїм моральним принципам. І. Багряний невтомно працював над тим, щоб світова спільнота знала про страхіння, які доводилося переживати його співвітчизникам в «радянській тюрмі народів».

Романістика І. Багряного є цікавим феноменом історії української літератури першої половини XX століття, що показує спільні з європейською літературою ідейно-художні пошуки. Така співзвучність стає зрозумілішою з огляду на роль у творах письменника екзистенціалістських мотивів, які набувають у художній концепції українського митця певної специфіки.

Проекціюючи тогочасні течії європейської літератури, письменник торкається у романах проблеми взаємозв'язку людини та світу, яку можна розглядати з точки зору екзистенціалізму. У романі «Тигролови» І. Багряний проходить шлях утвердження романного мислення, що допомагає йому розширити проблемно-тематичні обрії. Серед проблем, що формуються у творі, чи не найгостріше постає проблема протистояння людини та соціуму. Перед читачем не лише демонструється боротьба особистості з чужою культурною домінацією, але й прагнення утвердити власну екзистенцію. Письменник застосовує прийом моделювання такої ситуації, у якій герої виявляються уведеними у вороже іншомовне середовище поза власною волею. Автор за допомогою цього прийому прагне акцентувати увагу на тому, що така ситуація трапляється з людиною лише для того, щоб вона могла випробувати себе, перевірити свої можливості, вийти за межі реальності.

Труднощі, які випали на долю Григорія Многогрішного, письменник розглядає як тернисту стежку, яка веде до наповнення сенсом власного життя. Таким чином митець хоче утвердити в романі ідею «волі до життя», яку свого часу використав у своїй творчості М. Хвильовий. У контексті всієї романістики Багряного вітаїстичний складник трактується як прагнення людини до свободи, що і визначає її поведінку в тій чи іншій ситуації. Письменник показав своєрідну еволюцію Григорія Многогрішного, який і підтверджує екзистенціалістський постулат про «ставання особистістю». Під час того, як персонаж знаходиться в «ешелоні смерті», він відчуває певну невідповідність між своїми внутрішніми пориваннями та зовнішнім світом. Саме це й спонукає його до дії – утечі в інакше середовище. Шлях від арештанта до духовно вільної особистості робить більш помітними зміни в героєві, що наголошують на його дорослішанні, як особистості.

Важливими є специфічні риси образної системи. Усі образи досліджуваного літературного зразка можна розподілити на дві полярні частини. Таке розмежування свідчить про дотримання загальнолюдських уявлень про морально-етичні категорії як добро та зло. Перше у творі завжди перемагає, і тому можемо говорити про повчальний зміст твору.

Виховний потенціал також полягає в порушених темах та проблемах у романі. Було виокремлено наступні теми, які висвітлив І. Багряний, що мають своє образне втілення:

1. Тема туги за рідним краєм.
2. Тема кохання.
3. Тема життя людини на лоні природи.
4. Тема життя і побуту.
5. Тема передбачення подій.
6. Тема смерті.
7. Тема мисливського життя

8. Тема міста
9. Тема солідарності.
10. Тема еміграції.
11. Тема виживання за антигуманного режиму.

Дослідження проблематики твору дало змогу виділити низку проблем:

1. Проблема стану України у складі Радянського.
2. Проблема впливу сталінських репресій на людей.
3. Проблема переслідування.
4. Проблема деградації країни.
5. Проблема переселенців та репресованих.
6. Проблема жіночої долі на чужині.
7. Проблема збереження людяності в жорстких умовах.
8. Проблема добра і зла.
9. Проблема жорстокості.
10. Проблема зради в подружніх стосунках
11. Проблема морального й духовного падіння
12. Проблема патріотизму.
13. Проблема історичної пам'яті.
14. Проблема ризику власним життям.

Система образів твору І. Багряного має специфічні риси, приманні для образної системи пригодницького жанру. Персонажі роману є достовірним відбитком доби репресій. Центральний образ, Григорій Многогрішний, – цілісна натура, яка має сильний характер. Письменник наділяє його рисами справжнього борця за власну волю. Національна самоідентифікація Григорія свідчить про його непохитний патріотичний настрій, а готовність допомагати, навіть коли він сам у біді, робить його типовим героєм пригодницького роману. Про пригодницьку складову роману також свідчить і поляризація системи образів на позитивні (Григорій, Сірки) та негативні (Медвин, «Дракон» та

«Експрес» як дві крайнощі тоталітарного устрою – або грати, або втрата себе та втеча у невідоме).

Для оформлення образної системи І. Багрянний використав ряд різноманітних художніх засобів та прийомів, таких як само-, іно- та авторська характеристика, характеристика через дії, мовленнєві особливості персонажа, епітет, метафора, гіпербола, порівняння, паралелізм. Увів у текстову канву фольклорні елементи, які надали образам колориту.

Отже, «Тигролови» І. Багряного – роман, у якому використано значну кількість різноманітних художніх засобів та прийомів. Проаналізувавши жанрову специфіку, тематику, проблематику, образну систему крізь призму художнього слова, можна виокремити особливості цього твору та дослідити його пригодницький аспект.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Łobodowski J. Ogród Getsemansky. Paris : Kultura, 1951. 1/39. S. 137.
2. Багрянний І. Тигролови: Роман та оповідання. Післямова М. Жулинського; Упоряд. О. Гаврильченка та А. Коваленка. Київ : Молодь, 1991. 264 с. : іл.
3. Балаклицький М. Іван Багрянний як літературна постать. Київ : Смолоскип, 2006. С. 5.
4. Балаклицький М. Іван Багрянний: «Нова релігійність» як конструктор художньої творчості : автореферат дис. канд. філол. наук. Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2003. 20 с. URL : <https://www.twirpx.com/file/2361794/> (дата звернення 24.11.2019)
5. Бовсунівська Т. В. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків: Вид-во «Діса плюс», 2015. 368 с.
6. Богуславська Л. Народна оселя у романі Івана Багряного «Тигролови». Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. 2016.
7. Багрянний І. Кого маємо виховувати? Київ : Під знаком Скорпіона, 1994.
8. Багрянний І. Під знаком Скорпіона: З творчої спадщини письменника : поезія, проза, публіцистика. Київ : Смолоскип, 1994. 240 с.
9. Бритиков А. Детективная повесть в контексте приключенческих жанров. – русская советская повесть 20-30х годов. Санкт-Петербург : Наука, 1976. С. 408–453.
10. Васьків, М. С. Проблема жанрової сутності роману у віршах І. Багряного «Скелька». Запоріжжя: ЗНУ, 2008. с. 33–43.
11. Войчишин Ю. Іван Багрянний : літературно-бібліографічна студія. Оттава : б. в., 1968. 87 с.
12. Вулис А. Приключенческая литература : о теории и практике. Звезда

Востока, 1982. С. 170–176.

13. Вялікова О. Концептуальний зміст феномену «поетика постмодернізму» в контексті розвитку поетики як науки. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Філологічні науки. 2009. Вип. 81 (3). С. 237–240. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81\(3\)_56](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81(3)_56) (дата звернення 18.09.2021).

14. Горький М. О литературе. Москва : Советская Россия, 1980. 479 с.

15. Грифцов Б. Теория романа. Москва : Гос.акад.худож.наук, 1927. 151 с.

16. Генова Є. Віршований роман «Скелька» Івана Багряного: особливості поетики. Полтава: ПНПУ, 2012. №1 (26). С. 115–121. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/1809> (дата звернення 18.09.2021).

17. Гуляев Н. Теория литературы. Москва : Высшая школа, 1977. 278 с.

18. Дмитренко В. Творчість митців об'єднання «Ланка»–МАРС у літературному процесі першої третини ХХ століття : аспекти перцепції та рецепції [Текст] : дис. д-ра філол. наук. Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2009. 403 с.

19. Жулинський М. Іван Багряний у дзеркалі критики. Багряний. Вибрані твори. Київ, 2006. С. 642–650.

20. Историко-литературный процесс. Проблемы и методы изучения. Санкт-Петербург : Наука, 1974. 274 с.

21. Каллер Дж. Теория литературы: Краткое введение. Пер. с англ. А. Георгиева. Москва : Астрель (АСТ), 2006. 158 с.

22. Корольок Н. Філософське осмислення величі людського духу (за пригодницьким романом І. Багряного «Тигролови»). Українська мова та література. 2010. № 46–47. С. 23–29.

23. Колошук Н. Іван Багряний: домінанти творчості та проблеми вивчення: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 121 с.

24. Костюк Г. Іван Багряний. У світі ідей та образів : вибране : критич. та іст. – літ. роздуми 1930–1980. Мюнхен : Сучасність, 1983. 537 с.
25. Клочек Г. «Художній світ» як категоріальне поняття. Слово і Час. 2007. № 9. С. 3–14.
26. Ковальчук О. Ми є. Були. І будем ми! (Вивчення роману І. Багряного «Тигролови»). Дивослово. 1999. № 7. С. 36–41.
27. Костюк Г. Зустрічі й прощання : спогади. Едмонтон : Канад. ін-т укр. студій : Альбертський ун-т, 1987. Т. 1. 743 с.
28. Кошелівець І. Можна одверто? Сучасність, 1997. № 10. с. 112 – 121.
29. Краткая литературная энциклопедия. Т.5. Москва : Советская энциклопедия, 1978, 976 с.
30. Куриленко І. А. Екзистенціалізм як об'єкт наукового вивчення. Харків : Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Казаріна, 2004. № 627. Вип. 40. с. 176-179.
31. Лілік О. Роман І. Багряного «Сад Гетсиманський»: вивчення в школі. Київ : Всесвітня література та культура в навчальних закладах України, 2007. № 2. с. 12 – 14.
32. Літературознавчий словник-довідник. Київ: Академія, 2006. 752 с.
33. Луцій С. Про нашу мужність: романи І. Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський». Київ : Українська культура, 2007. № 12. с. 36–37.
34. Луцій С. «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» у контексті еміграційної періодики. Київ : Українська культура, 2007. № 1. с. 166–173.
35. Миронець Н. Слідчі справи Івана Багряного: (за матеріалами архівів ДПУНКВС). Київ : Слово і час, 1995. № 5-6. с. 62 – 70.
36. Михида Л. Іван Багряний: таємниці творчої лабораторії. Мала проза: монографія. Київ: Укр. пріоритет, 2014.
37. Михида Л. Нові сторінки в історії написання роману І. Багряного «Тигролови». Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. Праць. Ред.

кол. : Л. Бублейник, А. Козлов (відп. ред.), Г. Семенюк (гол. ред.) та ін. Київ : Твімінтер, 2009. Вип. 34 ч. 1. С. 327–344.

38. Михида Л. Творча та політична діяльність І. Багряного в оцінці В. Винниченка. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки, 2010. Вип. 92. С. 189–193. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2010_92_29 (дата звернення 02.09.2021)

39. Мошенская Л. Мир приключений и литература. Вопросы литературы, 1982. № 9. С. 170–202.

40. Наддніпрянець В. На літературному базарі: Поезія, проза і публіцистика Івана Багряного. Нью-Йорк : Спілка Визволення України, Організаційне Бюро на Німеччину, 1963. 163 с.

41. Нитченко Д. Листи письменників. Мельборн : Ластівка, 1992. 189 с.

42. Олейникова О. Жанр приключенческого романа и творчество Томаса Майна Рида : дис. канд. фил. наук. Москва, 1984. 190 с.

43. Подосінова О. Втілення духовності в образі Григорія Многогрішного в романі «Тигролови» І. Багряного. Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. Київ, 2002. Вип. 14. С. 333–337.

44. Поэтика : словарь актуальных терминов и понятий. Под общ. ред. Н. Тмарченко. Москва : Издательво Кулагиной Intrada, 2008. 358 с.

45. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. С. 21 – 423.

46. Поспелов Г. Может ли быть романтизм без романтики? Вопросы литературы, 1964. С. 100–113

47. Правдюк О. Куркульським шляхом (Про творчість Багряного) Київ : Смолоскип, 2002. с. 86—97.

48. Рада І. «Рядок митця – це гаптування, що в кожній стебнівці його багато спогадів...» : І. Багряний «Тигролови». Українська література в

загальноосвітній школі. 2001. № 6. С. 24–27.

49. Радзієвський В. «Місячна соната» Бетховена як виражальний засіб у романі Багряного «Сад Гетсиманський» Київ : Дивослово, 2007. № 6. С. 15 – 20.

50. Романова І. Романи І. Багряного «Скелька» та «Тигролови» в контексті ідейних тенденцій української літератури першої половини ХХ ст. Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. Сер. : Літературознавство. 2014. Вип. 1(1). С. 144–151. URL : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzl_2014_1\(1\)_17.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzl_2014_1(1)_17.pdf). (дата звернення 02.09.2021)

51. Романова І. В. Екзистенціалістські мотиви в романістиці Івана Багряного. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008.

52. Романова І. Герой у протистоянні зі світом (на матеріалі роману І. Багряного "Тигролови"). Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство, 2014. Вип. 3 (2). С. 192–200. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2014_3%282%29_20 (дата звернення 02.09.2021)

53. Савченко З. «Романтика вітаїзму» (активний романтизм) в українській прозі першої половини ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 1999. 20 с.

54. Святовец В. Художня деталь і вся палітра (до вивчення роману І. Багряного «Тигролови»). Урок української. 2004. № 3. С. 45–47.

55. Словарь литературоведческих терминов. Под ред. Л. Тимофеева, С. Тураева. Москва : Просвещение, 1974. 509 с.

56. Словник української мови : в 11 томах. Том 7, 1976. 723 с.

57. Словник літературознавчих термінів. За ред. В. Лесина, О. Пулинця. Київ : Рад. школа, 1965. 432 с.

58. Сподарець М. Іван Багряний – романіст (Проблематика та жанровостильова своєрідність) [Текст] : дис. канд. філол. наук. Харківський держ. ун-т. Харків, 1997. 125 с.

59. Сухорукова А. А. Іван Багряний, «Тигролови»: Версія шкільного аналізу. Київ : Вивчаємо українську мову та літературу, 2007. № 2. С. 22–28.

60. Табунщик Т. Пригодницька література: генеза, специфіка та особливості становлення. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Філологічні науки, 2013. Вип. 4. С. 268–272. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2013_4.11_58 (дата звернення 20.03.2019)

61. Ткачук М. Художній наратив прозових текстів І. Багряного. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль : 2007. С. 365–383.

62. Українська мова : енциклопедія. Ред. кол. В. Русанівський О. Тараненко, М. Зяблюк та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2004. 824 с.

63. Утриско О. «Тигролови» Івана Багряного та галицький пригодницький роман 30-х років ХХ століття: проблема актуалізації типологічного зіставлення. Парадигма. 2011. Вип. 6. С. 123–131. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/paradig_2011_6_12.pdf. (дата звернення 02.09.2021)

64. Франко І. Зібрання творів у 50 т. Ред. кол. М. Берштейн, Б. Деркач, С. Зубков та ін. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 31 : Літературно-критичні праці (1897-1899). 596 с.

65. Храпченко М. Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы. Собр. соч. : В 4х томах. Москва : Худож.литер., 1981. Т. 3. 431 с.

66. Цейтлин А. К социологии литературного жанра. Русский язык в советской школе, 1929. С. 3–10.

67. Чонка Т. Між світлом і темрявою: Як дослідження семантики кольору допомагає у шкільному вивченні «важкої» літератури (М. Хвильовий, «Я (Романтика)»; І. Багряний, «Сад Гетсиманський») Київ : Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2007. № 8. С. 94–103.

68. Череватенко Л. «Ми не кинемо зброї свої!..». Дніпро. 1998. № 7-8. С. 131 – 184
69. Шапошникова О. Дискурс героїзму в романах Івана Багряного. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія, 2015. Вип. 73. С. 204–209. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2015_73_54 (дата звернення 07.09.2021)
70. Шерех Ю. Стилі сучасної української літератури на еміграції Карльсфельд : б. в., 1946. Зб. І. С. 54 – 80.
71. Шугай О. Голгофа Івана Багряного. Багрянний І. Золотий бумеранг : вірші ; поеми ; роман у віршах ; сатира та інші поезії. Київ : Рада, 1999. С. 638–657.
72. Шугай О. Іван Багрянний або Через терни Гетсиманського саду : роман-дослідження. Київ : Рада, 1996. 480 с.
73. Шугай О. Іван Багрянний: нове й маловідоме: есеї, документи, листи, спогади, нотатки, факти. Київ : Смолоскип, 2013. 960 с.
74. Шум О. Збереження символічності назви роману І. Багряного "Тигролови" у іншомовних перекладах. Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Серія : Філологічна. 2014. Вип. 49. С. 251–252. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2014_49_78.pdf (дата звернення 02.09.2021)
75. Яценко Т. Національні традиції родинного виховання в романі І. Багряного «Тигролови». Українська література в загальноосвітній школі. 1999. № 2. С. 30–35.
76. Яценко Т. Українська родина на трагічних скрижалях історії (За твором І. Багряного «Тигролови»). Українська література в загальноосвітній школі. 1999. № 1. С. 29–34.